

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LORENZE HANSEN

OPKOMLINGE

**ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 8
UDGIVET AF
FORENINGENS DANMARKS FOLKEMINDER**

LORENZE HANSEN

OPKOMLINGE

»Ørn, ørn, nu må du fly, dansk vi bli'r påny!«

**ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 8
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER**

Erindringsserien »FOLK FORTÆLLER«

V. Klausen: SÅDAN VAR DET PÅ LANDET I TYVERNE.

– *En kras og realistisk beskrivelse af arbejdsforholdene på landet omkring 1920.* 40 s., ordliste ISBN 87-980428-5-8.

Kirsten Melchjorsen: PEDER BØJE.

– *Interview og sammendrag af den 95-årige Peder Bøjes erindringer. Et langt liv som sømand, bonde og redningsmand på Læsø.* 60 s., ill. ISBN 87-980428-9-0.

Johs. P. Møller: INGEN BILLETTER TIL HIMLEN.

– *Uden en egentlig tids- eller emnemæssig kronologi fortælles om forfatterens barndom i en landsby i Himmerland.* 60 s. ISBN 87-87897-02-4.

Sigurd Jonassen: VEJEN GAAR MIN TRO OVER VESTERBRO.

– *En lun fortælling om en barndom på Vesterbro i København omkring århundredeskiftet.* 68 s., ill. ISBN 87-87897-40-7.

Dorthea Beck Jensen:

BERETNINGER FRA DET GAMLE SKOVSHOVED.

– *En fiskerkones beretning om livet i fiskerlejet Skovshoved på Øresundskysten.* 31 s., ill. ISBN 87-87897-46-6.

Chr. Refshøj: EN GAMMEL SKOLEMESTER FORTÆLLER

– *Om to store folkelige arrangementer: Vorbasse marked og børnefesten i Lellingeskoven.* 64 s., ill. ISBN 87-87897-48-2.

Ingolf Vrejlev: PÅ VALSEN

– *Beskrivelse af livet som herregårdsbørste, bums, vagabond og hjemløs under 1930'ernes arbejdsløshed.* 80. s. ISBN 87-87897-51-2.

Lorenze Hansen: Opkomlinge.

1. oplag. 1000 eksemplarer. November 1981.

© Foreningen Danmarks Folkeminder.

ISBN 87-87897-53-9. ISSN 0106-9322.

Sat med English Times og trykt hos Midtsjællands Bogtrykkeri A/S, Tølløse.

Forlagsredaktion: Henrik Ingemann.

Forord

Lorenze Hansen er »orlovsbarn«, født i maj 1916, da 1. Verdenskrig trak død over Europa.

Opvæksten i det dengang tyske Løgumkloster, krigens helvede, usikkerhed og afsavn – og den dansk-tyske nationale strid i grænselandet, dominerede fuldstændig Lorenze Hansens barndom.

Tid og sted gjorde, at tilværelsen var en kamp på alle fronter, såvel hjemme som ude. Faderen kæmpede på fransk jord – i tyske skyttegrave – for en sag og et system, han som dansksindet ikke var i national og kulturel overensstemmelse med, og på hjemmefronten kæmpede en mor en næsten ligeså hård kamp. Hun måtte – som andre soldaterkoner – forsøge at holde sammen på familie og hjem samt skaffe til dagen og vejen. Lorenze Hansen beskriver en mor, en utrolig stærk kvinde, der kæmpede i det stille og som ydede en overmenneskelig indsats. En kvinde, der gav alt.

Tyskerne tabte krigen. Faderen kom hjem som et nervevrag, præget af skyttegravens rædsler. Men for de dansksindede var kampen ikke forbi – en ny »krig« tog sin begyndelse: kampen for at komme hjem til Danmark.

I »Opkomlinge« fortæller Lorenze Hansen om tiden op til genforeningen, som hun oplevede den i Løgumkloster. Disse erindringer slutter i 1922, da familien flyttede til Skærbæk. Oplevelserne i Skærbæk har Lorenze Hansen også beskrevet i en fortsættelse af disse erindringer. Vi håber ved en senere lejlighed at kunne udgive denne fortsættelse.

I Skærbæk kom Lorenze Hansen i lære i Skærbæk Landmandsbank, men dette arbejde passede ikke til hendes temperament. Hun uddannede sig senere til damefrisør og bosatte sig i 1930'erne i Skørping, idet hun blev gift med en af Rold skovs skovfogeder. I mange år drev Lorenze Hansen sin egen frisørsalon i Skørping, hvor hun fortsat er bosat.

En modgangsfuld periode gav stødet til at nedskrive disse erindringer, godt hjulpet af Rolf Dorset, dengang dramaturg ved Aalborg Teater.

For ikke at støde eventuelle slægtinge til beskrevne personer, har forfatteren valgt at ændre på enkelte navne og lokaliteter, ligesom en række episoder er gengivet efter forældrenes fortælling.

November 1981.

Henrik Ingemann.

For at komme udenlands, og af ren og skær eventyrlyst, fik min unge mor lov til et års ophold i Nordslesvig. På tærsklen til 1913, skulle hun ifølge aftalen vende tilbage til Danmark og sine forældre. Det gik anderledes. Før fristens udløb mødte hun min far, og så blev opholds- og arbejdstilladelsen forlænget gang på gang.

Under 1ste verdenskrig, da min far gjorde tjeneste som tysk soldat, boede mor og jeg i en lille spartansk lejlighed i Østergade. Dengang Løgumklosters bredeste gade. Foruden landbrugsejendomme på begge sider var der indimellem almindelige beboelseshuse, en købmand og et ølbryggeri.

Men det bedste var efter min mening amtsbanen Bredebro-Alslev. En sand fryd var »Æ Lille ban« for mig stump. Først kom Schafneren, en strunk uniformeret karl, gående mellem sporene ringende med en klokke og råbende advarende: »Achtung, achtung, der Zug kommt«. Grise, høns og legende småbørn lod sig ikke skræmme. Dem fjernede han før »Kaffemøllen«, min benævnelse for det store kantede lokomotiv med en bred skorsten, kom brusende med en sådan røg og damp at husene på den modsatte side af gaden kun svagt anedes. Schafneren, toget og lokomotivførerens arbejde optog mig. Kom et forvildet dyr pludselig brasende hen foran lokomotivet var føreren mand for at bremse så hele togstammen jamrende og skrigende i alle sammenføjningerne stod stille på pletten.

Bøndernes arbejdsvogne med sammenbidte gamle mænd, drenge, eller hærgede madammer ved tømmerne skrumlede forbi dagen lang. Alle i luvslidt forvasket og forlappet tøj, med alvoren malet i ansigterne. Børn og ældre kom gående sammen, grå og triste, med eller uden trillebør, trækvogn eller skubkærre fyldt med alskens sager der før krigen var skrammel, for selv skrammel var senere værdifuldt. Kun embeds- og borgerskabsmadammer og deres børn lyste en smule op i trafikbilledet, deres tøj havde endnu lidt stil og farve, der havde været mer at tære på.

Også orlovssoldater drev omkring, vel vidende, at når de igen kørte ned til fronthelvedet stod sygeplejersker ikke mere og uddelte »Liebensgaben«, chokolade og appelsiner på de tyske banegårde, som de gjorde da de første gang i kreaturvogne blev transporteret til en ukendt front i et ligeså ukendt land, i deres feltudrustning med pikkelhue og skarpslebte sidevåben, febersyge af angst for hvad der forestod dem i Frankrig, Holland, Belgien, eller måske i Rusland. Ingen havde nemlig fortalt dem om rejsens mål.

Danksindede i felten og på hjemmefronten var knugede over tvangen og over hvad de blev budt af uhyrligheder. Disse orlovssoldater gik ikke på dovdi som de tysksindede, der gennemgående var mere autoritetstro og endnu sejrbevidste. Rundhåndet delte de feltsange ud i gæstgiveriet for enden af vores gade: Oppe ved »Æ Trinhöff«, overfor Holmen.

Mor og jeg hørte møntklaverets hamrende melodier til dans for byens lette piger, soldater og de fastboende befalingsmænd fra krigsfangelejren i

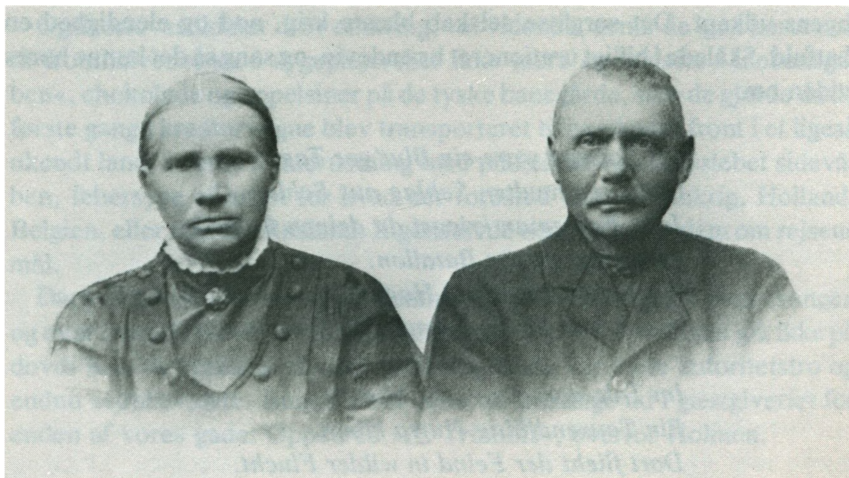
byens udkant. Det sorgløse selskab blæste krig, nød og elendighed en hatfuld. Skålede i billigt urationeret brændevin, og sang så det kunne høres viden om:

*Bei Saison wars-ein Blut' ger Tag.
Granaten heulten Schlag aus Schlag.
Jetzt Franzman kriegst du deinen Lohn
voran das zweite Batalion.
Die Kugln saust wie Hagel
voran zum Sturm, voran zum Sprung.*

*Im Tale dort die Aisne blinkt.
Ein Tausendfältig Hurra klingt.
Dort flieht der Feind in wilder Flucht.
Zu gross var unsers Sturmeskunst.
Das Sturm, das ist das Element.
Der Löwen von dem Regiment.*

→Et forfærdeligt leben«, sukkede mor opgivende og trætt, mens hjemsendte soldater humpede forbi på krykker eller med arme i bind. Hvad hovedbandager dækkede over var ikke til at gætte, blot vidste mor, at den kategori ikke gik på beværtning med udstaferede piger. Det var min mor og Johanne, mors arbejdsgiver, helt enige om.

Men sjældent nød mor og jeg udsigten til gaden sammen. Hun havde ingen tid til ledighed. Jeg sad på knæ oppe på stolen ved vinduet, med hovedet boret ind mellem potteplanterne og næsen mod ruden, for endelig ikke at gå glip af hvad der foregik. Når Schafneren kom, kom Kaffemøllen også, og så tænkte jeg tit på, om vi da ikke snart skulle med toget til Danmark. Op til mine bedsteforældre. Op og sove hos Bedste, ligge og gnaske småkager i mig og drikke saftvand, og få lov at se alle de spændende ting, hun gemte i æsker og skrin i natskabet. – Et slaraffenland. Hjemme var senge kun beregnet til at sove i. Og Bedste kunne blive ved at fortælle historier lige til jeg sov, for hun havde sit eget sovekammer. Var tit syg og lå meget i sengen. Når hun ville op at sidde, trak hun sig op ved hjælp af et bånd med træhåndtag, fæstnet til loftet.

Bedstefars plydshår var stift, stod lige i vejret og var umuligt at få til at lægge sig, om jeg så prøvede aldrig så mange gange. Hans voksdugsflip og gamle slidte hornske var også stive. Skeen elskede han så meget, at den ikke måtte komme med i opvasken. Han tørrede den bare i skjortærmet og stak skaftet ind i en revne ved bjælken over spisebordet. På hans knæ så jeg billeder i Familiejournalen. Og der sad jeg også og red Ride-ranke.

Når metallets gungren efter toget fortonede sig, og der ikke rigtig skete noget udenfor, kravlede jeg ned og gik ud og fandt mor. Enten gjorde hun rent når vi var hjemme, hun vaskede, syede eller piskede fløde til smør. Hun brændte også rug til kaffe i komfurovnen og tørrede kamilleblomster til te.

I komfur og kakkellovn tændte hun op med de granris, vi gratis fik lov at samle i Aaved-skov, dem kørte vi hjem på min trækvogn: Mor var hest, jeg sad på risene. Det træ, min fars plejefar købte på skovauktion i Draved-skov, kørte han hjem til os. Så kløvede og savede mor det, og stablede det for at det kunne blive tørt.

Vi brugte også en masse tørv fra Kongens-mose. Tørv, som vi brugte en hel lang sommer på at lave. Jeg var usigelig træt og ked af den mose!

Når krigsfangernes støvletramp lød, skyndte jeg mig ind i stuen og op på stolen for at se alle de franskmænd, russere og belgier fra lejren i Somme-

sens skov, som kom gående i snavsede pjaltede uniformer uden kokarder og akselstropper. De havde hule kinder og meget triste ansigter! Men det kan nok være, de adlød deres højtråbende befalingsmænd, selv om skrig-halsene tit på tysk gjorde sig slemt lystige på fangerens bekostning, men det kunne de vel næppe forstå.

Smædeordene svirrede allerfrodigst forbi stambeværtningen oppe ved Æ Trinhöff, hvor de udhejrede kvinder hang ud af døre og vinduer – »for at få ansloss«, fortalte mor forbitret til Johanne. Johanne sagde, at mor ikke skulle tro at det var det eneste sted hvor det gik hidsigt til, når byen med sine 1200 indbyggere kunne holde liv i 37 gæstgiverier.

Mor og jeg holdt med fangerne, det kunne jo ligeså godt have været vores far der fik den behandling i et fremmed land.

Men vi gav ikke vores mening tilkende overfor folk, vi ingen kendskab havde til. For ridende gendarmere og vagtmestre kunne være lumske og gik for at have lange ører. Dem, med deres evige justits og orden, skulle vi ikke i med.

Tiden i den indhegnede kalvebås hvor jeg måtte være blev så forfærdelig lang, når mor og jeg var på arbejde og hun malkede og malkede. Jeg var træt af halmen i bunden og ked af indespærringen, men forstod godt, at mor skulle vide hvor hun havde mig, så jeg ikke kom galt afsted. Vi skulle tjene penge for at få stablet hjemmet på benene, og naturalier for at holde os i form. Ingen mennesker var i stand til at klare sig med de tildelte knappe rationer. Et tilskud handlede og byttede folk sig til i gedulghed, men mor og jeg var nye og uden forbindelser.

Da jeg kom til verden, i et pigekammer, kunne mor ikke amme. Hun var ene blandt fremmede, far lå langt borte midt i krigsrædslerne. Familien i Danmark vidste næppe, hvad mor havde at kæmpe med. Af dem ville mor ikke have revet i næsen, at hun lå som hun havde redt!

Så snart hun kunne stå på benene efter en svær fødsel flyttede vi hjem i lejligheden. Den første tid fik mor tildelt cirka en deciliter mælk daglig og tre kartofler. Det forslog som en skrædder et vist sted. Jeg kunne ingenting få, for spædbørn fik modernælk! Derfor skreg jeg dag og nat af sult, mors kopfuld kunne ikke lukke munden på mig, jeg fik engelsk syge, og var ved at tage livet af min stakkels mor. Men så snart hun magtede det, påtog hun sig malkearbejdet, og vi var reddet.

Underernæring var almindelig blandt både mennesker og dyr. Bønderne måtte stjæle fra sig selv! Der var afleveringspligt. Frontsoldaterne og deres heste skulle have først, ellers mistede de »geisten«, forstod jeg på det, når mor og Johanne snakkede.

Sådan noget sagde mor ingenting om oppe i Danmark. For dem der oppe »havde vi nok«, for så tog Bedstes ideer om standsmæssighed ingen skade, hun var for syg til at besøge os, og så skulle Bedstefar også blive hjemme.

Med et skete der noget pragtfuldt, som brød ensformigheden i min kalvebås. Jeg fik en masse udslæt, blev rødbrøget i håret og havde store plamager på halsen, skuldrene og ned ad armene. Mor var ulykkelig, rensede sårene med sæbevand og plastrede mig ind med zinksalve, men det blev bare værre. Til sidst opgav hun. Johanne anbefalede apotekeren, fremfor at betale den dyre tyske læge. Den danske apoteker sagde med det

samme, at jeg havde ringorm, var temmelig sikkert blevet smittet af de kalve der havde boet i båsen før mig. Den rare mand rørte en salve, som mor straks tog i brug, og så blev jeg heldigvis flyttet. Mit nye sted var en hel fantastisk forbedring: Jeg blev bundet til en stolpe midt i stalden, sikken en udsigt. Snoren var bare, efter mors mening, for lang til at begynde med. Det gik skam ikke an, at jeg sad og lavede spændende figurer af dejlige bløde kokager. Det var fy fy. Men ingen kunne forbyde mig at beundre de kæmpeklatter der røg bagud og væltede ned i renden og langt ud over gulvet, lige efter halerne blev sat i vejret og de tykke krøllede duske i enderne dinglede dovent. Hold op, som de dog kunne, den ene ko efter den anden lukkede slidsen op og lod tyndskiden sprøjte ud. Med et hult smask ramte ladningerne grøften, de små stjerneformede stænk der strittede ned rundt om sagde ingen verdens ting, men søde var de, selv om mor ikke kunne fordrage dem. Jeg lo indvendig og ønskede brændende at en af de bittesmå ville tage og lande på mig, et eller andet sted, for det kunne jeg i hvert fald ikke gøre for.

Min staldtilværelse blev indholdsrig, tiden fløj afsted. Noget helt andet end at være burhøne. Jeg kunne følge med i alt nu, så hvor lydene kom fra. Mor var ene om at malke cirka 20 køer, både morgen og aften. Deres munde stod aldrig stille, om og om tyggede de. Op fra vommen kom ædelsen, der blev af og til en tyk kugle på halsen, og så begyndte tyggeriet forfra.

Jævnligt slog de med hovederne, ret så jerntøjret ringlede, for fluerne yndede at sætte sig omkring deres øjne. Men selv om køerne også baskede med ørerne, tog svansen til hjælp, og et af bagbenene, hjalp det ingenting. De frække fluer blev ved at hage sig fast på vipperne og det bløde ubehårede område ved øjnene.

Når haledusken ramte en tyk komave, vores dyr sultede ikke, lød det som om der blev slået på tromme.

Min far havde været tambourev, da han i sin tid aftjente værnepligten, men han nåede desværre ikke at komme med i regimentsmusikkorpset der bestod af 42 mand, for pludselig udbrød krigen. En skam var det, det havde været rarere at slå på tromme, for det skete ikke under kugleregner, sagde mor.

Alle andre lyde faldt bort, når et par spande vand i løbet af et øjeblik fossede bagud og ned i renden.

Oppe på tværbjælkerne boede masser af gråspurve, men også mange svaler og enkelte mursejlere. Mursejlernes høje pibelyde adskilte sig fra svalernes kvittevitten, ellers kendte jeg ikke forskel. De lignede hinanden. Lavede reder som det tog evigheder at bygge. Lagde æg, som undertiden faldt ud og knustes mod staldgulvet. Men hen på foråret blev der en vippen og pippen oppe fra bostederne på bjælkerne. Til at begynde med var ungerne nøgne, men snart fik de dun, og når dunene blev til fjer begyndte stemmerne at blive skræppende og krævende, selvom forældrene futede ud og ind efter larver og insekter til at putte i de små sultne slughalses altid åbne næb. Derefter blev ungerne mere og mere dristige. De skubbede til hinanden, væltede op på redekanten og øvede sig i at bruge vingerne, enkelte faldt ned, og så blev der uro og sorg blandt staldfuglene. Et frygteligt drama, der næsten altid endte med at en mis løb med den døde unge. De øvrige fortsatte øvelserne og var lærenemme. På få dage kunne de flyve ligeså flot som forældrene. Og hen på sommeren sad de på række med de voksne svaler, alle i kjole og hvidt, oppe på byens elektriske ledninger fra 1912. Der havde de en fin udsigt og et stort jagtområde, og for mig var det nu umuligt at se forskel på forældre og børn.

I stalden var der en masse edderkopper. Selv en lille bitte én kunne i løbet af en eneste malkeperiode lave et mægtigt flot spind. Den lille fyr kravlede op i de sjoveste snirkler og sving, og pludselig lod den sig i ryk dumpe ned, ud og ind i buer med støttetråde og alting. Den drattede aldrig ned, kom aldrig galt afsted, men blev hængende i en næsten usynlig tråd, og dog var tråden stærk nok til at det lille flittige dyr fortsatte med at hække kunstværket færdigt.

Den hæklede ligeså fint som min farmor. Hende kendte jeg kun fra fotografier. Mor sagde, at hun sommetider kom til Kloster. Os besøgte hun ikke, for når hun nu ikke brød sig om min far, så duede vi vel heller ikke. Men farmor og mor skrev sammen. Mor så bare slet ikke glad ud, når hun læste hendes breve og mig fortalte hun ingenting om hvad der stod i dem. Ikke som når der kom post fra far, eller fra Danmark, eller helt ovre fra morbror i Amerika.

Men blæse være med hende farmor. Vi havde heldigvis Johanne som mor arbejdede for, fordi hendes mand og karlene var ved fronten. Hun var en knag og så rar. Når vi var i stalden passede hun imens dyrene med vand og foder, møjede ud, fejede og sådan noget, for så kunne hun og mor

snakke sammen imens. Johanne knoklede altid, havde i det daglige kun mor til hjælp, men i så- og høsttiden, kom et par gamle mænd og hjalp til. I timevis hørte jeg de to kvinder snakke, græde og le. Johanne holdt på, at byens dansksindede apoteker ikke var nogen helt almindelig »stakitpiser«. Mor lo og svarede, at hun godt vidste at Kjems også var en habil kreaturhandler.

Byens grovbager, en gammel mand, som tyskerne ikke kunne bruge til krigstjeneste, klarede tre mænds arbejde, idet han også var daglejer og samtidig fungerede som dødegraver.

Johannes Herman, som han hed, var noget ældre end min far, kunne jeg nemt regne ud efter alt det jeg hørte den dejlige kone gengive for mor, men nu ødelagde den rådne krig ham da fuldstændig. Kødet faldt bogstaveligt talt fra hans knogler, han falmede væk, der var ikke meget af ham mer, græd hun, og fortsatte: Evig og altid havde Herman kvalme, og så brækkede han sig noget så gebommerligt. Men det havde så sandelig sin årsag, det var intet under med det han nu blev sat til. Nat efter nat kørte han rundt med en kærre forspændt et par sky heste, så bange for kanontorden og granaters hysten, at de når som helst var på spring klar til at stryge.

Det gjorde det hele endnu mere makabert, når han skulle læsse de døde soldater op på vognen efter dagens tab. Under kanoners lynild, i mulm og mørke og med et par heste så bange og upålidelige.

Stakkels Herman, i et fremmed land, for det var Flandern, ene med de døde som han læssede lag på lag indtil der ikke kunne være flere. Så kørte han dem til en forladt lade, der midlertidig fungerede som lighus, men kun til andre soldater fik fjernet dødsmærket, papirer og personlige ting fra ligene. Så blev de atter læsset og kørt til en massegrav.

Min nærmeste rødbrogede ko satte halen op, åbnede sin blegrøde bagslids og lavede et grønt møgfald uden lige, netop da Johanne sagde, det var uudholdeligt for Herman, han blev ikke ved at stå det helvede igennem. Nerverne holdt ikke til natrenovationsarbejdet. Han rystede også af skræk for at tabe noget af lasten, nej, al den tumlen med døde soldater ved nattetide blev han aldrig fortrolig med. Var hele tiden hundeanngst for, at dem på ladet begyndte at klage sig og stønne, at de ikke havde fået nok, og ikke var fuldstændig færdige. Hver en ukendt lyd fik ham til at fare sammen. – »Et nederdrægtigt beskidt arbejde, at sætte en halvgammel

dansksindet bonde til«, sagde mor med gnistrende øjne, idet hun tømte mælken fra spanen over i jungen.

Mens de to skiftevis snakkede, græd og forbandede den modbydelige krig, betragtede jeg rigtig staldmisserne. Hvordan de vaskede sig. Hvor den lyserøde tunge ikke kunne nå, blev poterne vædet, og på den måde fik hele pelsen og halen med, en ordentlig tur. Johannes' sribede og sorte og hvide misser var i god stand af al den nymalkede mælk de fik, og så var de skinnende blanke. Men mig kom de ikke i nærheden af.

Fars plejeforældre boede alene i deres gamle forfaldne ejendom, uden besætning og uden at bestille ret meget, men penge, mad og brændsel havde det ingen nød med.

De var gamle, og lykkelige for et besøg, så der gik mor og jeg indenom hver eftermiddag. En håndsækning fra mor var velkommen hos madam-

men, det praktiske duede Carsten slet ikke til. Derimod var han en hund efter auktioner og handel i det hele taget, og kunne næsten tuske sig til hvad som helst. Og det var lige noget for mor. Vi manglede alverdens ting, og han var enestående hjælpsom med at skaffe mor gode ting. Det sidste han fik fat i, var min seng.

Han var en værre gammel spolt, fuld af kunster, når ikke lige talen faldt på min far: – »For han var i hvert fald alt for god en dreng til at lægge liv og helbred til Kejser Wilhelms elendige, altødelæggende, forbandede krig«. Sådant en lille skiderik kejser Wilhelm. Nej, min far, Jens, skulle have gjort som han: Stukket af til et af de nordiske lande før militærtjenesten, så havde han nu undgået at stå for skud.

Mor mente ikke at min far havde råd til at rejse så langt bort som til Norge eller Sverige. Han kunne jo heller ikke vide, at en krig var på trapperne. – Nej, det kunne der måske være noget om! Men det med, at en krig stod for, det vidste Carsten sandelig heller ingenting om, da han vendte Nordslesvig ryggen. Men den kom, og i den fransk-tyske krig fra 1870-71, var han blevet involveret dersom han var blevet hjemme.

Mor spurgte, om det var eventyrlyst der fik ham til at stikke af!

– Joh, det ville han ikke lyve sig fra, denne gamle mand med skæg helt ned til navlen, og hår som jeg aldrig havde set magen til, stort, gråsprængt og krøllet. Hår der gik ned til skuldrene.

Men efter 1884 kunne han ikke, efter alt hvad hans far fortalte om myrderierne, være tysk soldat, det forbød samvittigheden og derfor skred han. Ham, der gik i laser og pjalter fordi han elskede det, og fordi tyskerne yndede folk med levemåde, gode manerer og et sobert udseende!

Madammen, svensk, så anderledes sirlig og velklædt ud med kyse på sit skinnende hvide hår. Men hun holdt af sin spradebasse og lod ham skabe sig, når det nu var så morsomt.

En aften, jeg som sædvanlig stod tøjret til pælen midt i stalden, og mor sad på trebenet og borede sit tørklædedækkede hår ind i en kovom med spanden mellem skørter og ben, og hænder der med rappe rutinerede klem på patterne fik mælkestrålerne til at skumme, kom en dreng farende ind i stalden. Forpustet skulle han hilse fra madammen og sige, at Carsten havde fået dét med et halvt slag. Om ikke nok mor ville komme den vej når hun var færdig. Mor masede på, og da Johanne erfarede hvad der var galt, tog hun et nap med.

Og mor og jeg ilede afsted. Jeg sov ved siden af Carsten, madammen hvilede, mens mor vågede. Næste morgen vågnede jeg først op, da mor vaskede og klædte mig på, så spiste vi, sagde farvel til madammen og gik på staldarbejde.

Til Johanne sagde mor uden videre, at Carsten stille og roligt var sovet ind om natten. Længere hen på dagen gik det op for mig, at han slet ikke sov, men at han var død, akkurat som de soldater Herman kørte rundt og samlede op om natten i Flandern.

Johanne holdt på, at det var Carstens utrættelige lyst til at sætte sig op mod tyskerne og deres skrankepaveri, der havde holdt ham i live så længe. Ved de ord lyste mor op, også hun mente at han ville blive husket længe, og tilmed i begge lejre. Også selvom han af helbredsmæssige grunde i de senere år kun drillede myndighederne ved at nægte at betale sin skat til tiden. Det gjorde han for at give dem modvind og besvær. Der kom rykkerbreve, som han undlod at besvare, for til sin død holdt han på at tysk forstod kun dem, der havde lært det. Så kom der personligt besøg, en assessor og en skriver, som høfligt prøvede at afkræve ham beløbet.

Carsten rystede på hovedet, vendte alle lommer i sit lurvede tøj, ganske langsomt, den ene efter den anden og han lod uden at fortrække en mine lommerne vedblive at være vendte, således at de herrer selv kunne overbevise sig om, at den gamle original ikke ejede en klink.

Assessoren førte ordet, råbte højere og højere og mere og mere indædt for at forklare den døvstumme knark, at beløbet skulle være betalt på dommerkontoret inden otte dage. Man kunne ikke vedblive at give respit, så måtte myndighederne simpelthen skride til udpantning. Det blev ikke nemmere med sprogforståelsen, fordi manden råbte. Carsten rystede stadigvæk opgivende på sit behårede hoved. Skriveren førte til protokols, klattede af, og så mere end storsnudet ud.

Carsten elskede det spil, elskede den syndflod af dyre ord og truslerne om pantning. Det havde han prøvet så tit i de yngre år, men nu til sidst blev det for anstrengende for ham. Naboerne morede sig med ham og over hans ideer og udholdenhed, når det drejede sig om at trodse tyskerne. De vidste præcis hvad der var i vente, når rettens folk stejlede ned ad Lillegade.

Sammen med rævepelsen grinede de efter at de selvhøjtidelige velsoignerede, glatslikkede herrer havde slået hælene sammen, givet pote til

»aufwienerschnittsel«, og var drejet om som på tælling og endelig forsvundet i preusisk takt.

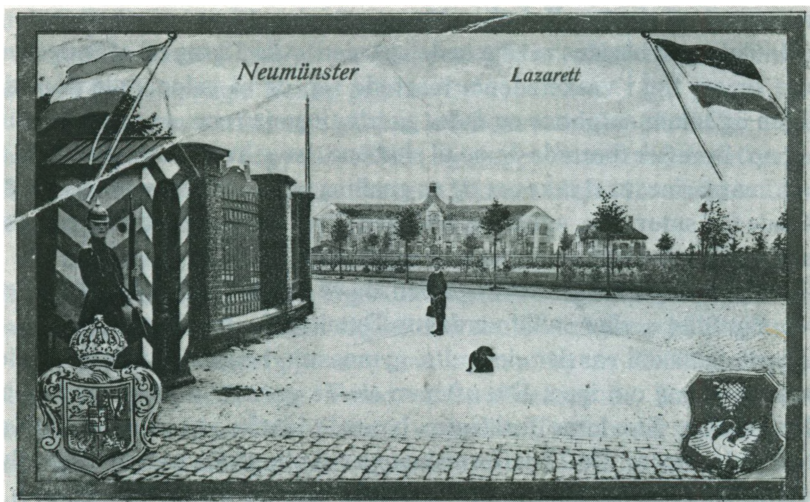
Den gamle krakiler betalte først i sidste øjeblik, og en sådan standhaftighed og mange andre gode sider beundrede den halve by ham for.

Mor var ked af det, mest på fars vegne. For ham ville det være slemt at få underretning om, at hans plejefar ikke var mere.

Madammen savnede den spasmager, hun ikke kunne styre på en hel tønde land, når han fik sine indfald.

Hos snedker Hansens, også i Lillegade, kom mor og jeg jævnlige et smut hen om eftermiddagen. Deres søn Thomas og min far havde siddet ved siden af hinanden i skolen, selv om Thomas var et år ældre. De gik to klasser sammen. Knægtene vedblev at være venner, rejste også sammen til Neumünster, silkevareindustribyen, for at aftjene værnepligten i hele to år. De to var hårde som flint før kasernelivet, de tog det for givet at de kom til at ligge under samme korporalskab.

Og så kunne de så dejligt i smug gå og holde den hjemlige dialekt vedlige og udveksle nyheder. For gutterne havde ikke tænkt sig at falde på halen over det tyske riges storhed og Neumünsters enormt store rangerbane-

gård, hvor de blev hentet sammen med ligestillede, af en flok gefreitere der bugserede dem helskindede til kasernen, en 15-20 minutters gang borte.

Ved porten præsenterede skildvagterne gevær for »barnepigerne«, og dermed var fællesoplevelserne foreløbig forbi.

De kom i hvert sit kompagni før lægeundersøgelsen og iklædningen i gigantkasernen, der rummede en hel bataljon på første og på anden sal i fars afdeling. Dertil kom tre fløje med 1000 mand i hver, foruden de overordnede, hvoraf de allerstørste boede med deres familier ude i byen. Omkring hele redeligheden var en mur på to og en halv meter.

Snart følte far sig som strafafsoner. Støvlerne var stive, hårde som egetræ og alt for korte til hans 28 centimeters fod. Efter flere ophævelser fik han et par bedre, men underofficeren truede med at indberette sådan en obsternasig grønskolling. Seks hele uniformer fik han. Kun de tre kom i brug, men navn og nummer skulle sys i hver enkelt del før sengetid kl. 9. Far kendte hverken til brugen af nål eller tråd, men på rekordtid var hans og stuekammeraternes vrøvl forstummet. Lige efter 9 blev døren til 18-mandsstuen revet op. Et par store kanaler, medaljebehængte, skridtede ind. Og ud på gulvet sprang hele mandskabet. I underbukser stod de ret og med ansigter som mumier, indtil de bestemmende var fejlet gennem stuen og havde lukket efter sig. Slukørede kravlede nybegynderne til køjs. Deres slemme gloser og utidige fnisen fik en brat ende. En underofficer rev lemmen op og skreg: »Ruhe!«

Kl. 6 morgen blæstes reville nede i gården. Alle 18 røg ud af tæpperne, redte senge, fløj i vaskefadene, raserede sig, og så galoperede de ned i gården og tømte natpotter og fade, gjorde tingene rene, og tog rent vand med op. Derefter flintrede de op til skabene, hvor hver havde sin hylde til brød, margarine, et stykke ost og en gnalling pølse, rationen til en uge. På stående fod smurte de, spiste og drak den skvat kaffe, en gefreiter pølede i deres blikkrus.

Kl. 7 præcis gik det løs nede i gården, og vé den der fjumrede. Så lød det: »Na, Sie Idiot«, eller: »Sie verdamte Dumkopff«, fra de store.

Dagen igennem var der eksercits, gymnastik, lange marcher og skydeøvelser, om og om igen. Om aftenen skulle geværet skilles, smøres og løbet pudses. Støvlerne forlangtes lynende blanke, hvad enten de var smækvåde eller ej. De 22 uniformsknapper skulle stråle som nyslået sølv.

Også Thomas var utilpas med det liv. I lang tid sås de kun glimtvis, i

spisesalen til den varme middag og under øvelser, men de kom ikke i kontakt. Man blev på plads, tyske soldater pjankede ikke. Bare den mindste slinger i diciplinen, var det 3 dages middelsvær arrest på vand og brød. Straffen noteredes i militærpasset, det var slemt for så var og blev man syndebuk og blev plaget på det skrækkeligste af befalingsmændene.

En af vennerne fandt på at sige »kantine« i forbifarten. De mødtes derefter og fik luftet harmen, over mangt og meget, mens de delte en »Stiefeløl« på 3-4 ltr. til en Mark.

Når det sønderjydske dæmpedes lød det som plattysk blev de enige om, og de kværnede løs på modersmålet. En varm pølse og et stykke brød til øllet pyntede. Det blev 1,75 Mark per næse ialt. Kosten gik an, men heller ikke mere. Et 6-punds rugbrød til morgen og aftensmad i en uge. Skulle brødet belægges måtte man købe. Søndagsmiddagen var som regel steg med et par svedsker som dessert. Mandag, lever, eller anden indmad. Tirsdag, bønsesuppe. Onsdag, kartofler og en saltsild, hentet lige op af tøndnen. Torsdag, ærter og flæsk. Fredag, saltsild og linsesuppe. Lørdag, vælling, til hvilken en lup var nødvendig for at se grynene.

Man spiste i hold. Ved indgangen stak man sin »Kochgeschirr« ud og fik maden i en pærevælling. Værsgo'. Om tirsdagen udleveredes et lumpent lille stykke ost, om torsdagen en røget sild til rugbrødet på de 6 pund.

Hver tiende dag fik de 3 Mark i løn. Men for at få pengene skulle de vise at der mindst var 10 Pfennig tilbage af forrige udbetaling. En Hauptmann overværede den sag. Når alt var klappet og klart, råbte han. »Ich nehme an dass die Kompagni richtig gelohnt ist!«

Midt i en gymnastiktime i gården lød kommandoen pludselig: »Lauf, march, march«. – Nybegynderne løb, og stoppede naturligvis ved muren. Så råbte sergenten: – »Donnerwetter. Warum bleibt Ihr stehen. Immer bloss über die Mauer!«

De blev undervist i de forskellige kompagniers kendetegn, sløjfernes farve omkring sidegeværet. Og skolet i titler, rang, militære opdelinger, sammensætninger og grader. Og lektionen skulle de kunne på fingrene.

Bag muren fik de stropeture, som ingen af byens 30.000 indbyggere behøvede at misunde dem. Værst var straffeeksercits. Kammersergenterne førte protokol. »Der Waldesel« og »Der Teufel« var nidkære. Døgnnet rundt var de menige under opsyn.

Far var den eneste dansker på stue 41, hvad han tav med, det var ligeså

vanærende som at være franskmand. Stuekammeraterne frygtede han ikke, kun protokolføreren, han refererede alt fra 18-mandsstuen opefter. Og det gav måske kors, bånd og stjerner.

Repressalier hørte i hvert tilfælde til dagens orden, og hvem havde lyst til en enetime med selveste »Kompagnimutter«? Ikke Thomas og far! De tænkte kun på snarest muligt at skyde sig en præmie til. Belønningen var nemlig 3 dages orlov med en Pfennigs tilskud per kilometer vej hjem. Resten var for egen regning, men 1,73 Mark var bedre end ingenting.

»Kompagnimutter« havde som sagt mindst en »forbryder« under behandling hver dag. Som optakt brølede han hånligt: »Na, Sie Hornokse«, oppe fra sadlen på sin velstriglede hest.

Afstraffelsen foregik i gården efter dagens strabadser, i overværelse af delingen, og ikke én turde gribe ind. For så fik de kanel. Systemet fungerede perfekt. Den formastelige blev så gennemheglet, at han var færdig med at se godt ud. Kun med største besvær kunne han kravle på alle fire op til stuen bagefter. Før forestillingen måtte han putte tre sandsække, hver på 4 pund, i tornystret. Med fuld oppakning og med et gevær på 9 pund, som han ikke måtte slippe, blev der brølet: »Strækmarch«. Og var den ikke

omgående i vinkel, hylede »Mutter«: »Sie Schwein sind natürlich gestern Abend bei Ihrer Braut gewesen!« Eller: »Sie verdamte Hornokse!« Og så hed det: »Lauf«, og mennesket løb for et øjeblik efter at få ordre til at kaste sig ned og kravle fremad og så baglæns, som den baby han jo var. Samtidig blev han overdænget med de værste ukvemsord. Ydmygelsen var total. Kammeraterne led med ofret. Dobbelt, fordi de af angst opførte sig som kujoner.

Mange soldater fik nervesammenbrud og kom på sygeafdelingen en tur før de tålte mosten. Men dem, der pludselig ikke kunne ligge tør om natten var ikke syge, men bare »blødsødne slapsvanse«. De fik en kur, der som regel endte med hjemsendelse. For de var aldeles uegnede til at springe soldat, hvis ikke nykkerne forsvandt i løbet af et par uger. Om morgenen undersøgte kammersergenten om den ulykkelige var kommet på bedre tanker. Var det ikke tilfældet, fik »somiklen« som sædvanlig besked på at slæbe den våde madras ned til feltlægen. Turen i sig selv var frygtelig. Gangene vrimlede med soldater. Feltlægen skammede ham ud i de andres påhør, som var han et genstridigt barn. Og endelig, før han fik lov at gå med sin madras, måtte han til spot og spe synge: »Vom Himmel hoch da kom ich her.«

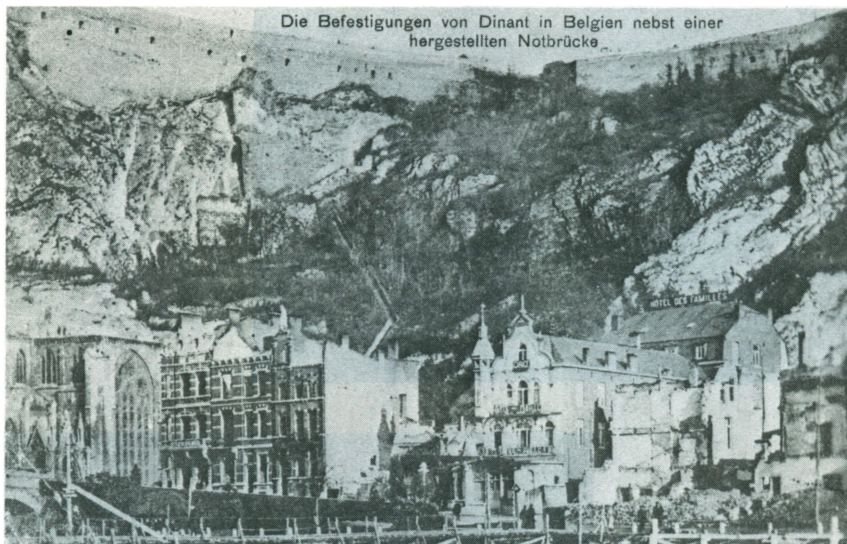
Men som enkelte, noget mildere stemte befalingsmænd sagde, når én havde fået en hård medfart: »Han skulle jo gøres til menneske!«

Lige før far var færdig med de to års militærtjeneste udrød krigen. Allerede den 1. august 1914, læssede soldaterne 48 togvogne med nødlazaret, kanoner, heste, feltkøkken, skrivestue, og meget mere.

Samme dag blev far sendt til fronten i lukket kreaturvogn, uden at der blev levnet tid til at sende mor et par ord. Fra Belgien skrev han første gang, men kun om vind og vejr. Endnu var han lammet af rædsel over hvordan civilbefolkningen i byen Leuven blev nedkæmpet, fordi de anført af præster forsøgte at forsvare sig mod fjenden. Senere bølgede slagene frem og tilbage i Dinant området.

Under et af fars første orlovsbesøg giftede mine forældre sig. Det samme var tilfældet med Thomas, blot blev hans Lisbeth hos forældrene på vestkysten.

Snedker Hansens og mor udvekslede nyheder om de to venner, og var som alle dansksindede rasende over, at tyskerne brugte dansksindede soldater som slagtekvæg, og samtidig forbød al dansk tale på offentlige

steder i Nordslesvig. Alt var bittert, syntes jeg, men mor satte dog penge i sparekassen til bedre tider.

Fars helbred tålte ikke de klamme ligfyldte skyttegrave, hvor rotterne levede godt. Altid havde han diarre med blod i. – »Ruhr« kaldtes sygdommen, som mange døde af, men som ifølge feltlægen ikke var nogen sygdom. – »Bare Jens må overleve«, sagde mor da madforsyningen udeblev og kålrabisuppe udgjorde kosten.

Der blev længere mellem post fra far, Thomas og Herman. Kampene bølgede, men mest tilbage havde vi på fornemmelsen. Mor fortalte venterne, at far efter hvert stormangreb fik et døgnns hvile i en fransk kridthule, som rummede 1000 mand og deres heste. – »En køn hvile«, jamrede hun: »I sådan en hørm, aldrig ro, heller ikke for utøj«.

Hverken madforsyning, medicin eller rent linned nåede frem nu. Soldaterne lå på hønsetråd smækket op på rå lægter, var aldrig af uniformen, og blev aldrig hverken vasket eller barberet. Lå blot sløve hen og ventede på kålrabisuppe og den brændevin, de fik udleveret til at indgyde mod og tapperhed med. Og så afsted til ildlinien igen. Min far røg ikke sin cigarration, nej, han røg slet ikke, sagde de allesammen. Men byttede sig i stedet

No. 4. Flandern. Blick auf die englische Schützengräben.

til brændevin. Brændevin dulmede, forstod jeg på deres snak. For englænderne rendte dem over ende, med deres moderne tanks var de langt overlegne. Mor var helt ude af det. Revnende ligeglåd med hvem der vandt og hvem der tabte, bare krigen snart hørte op og far blev skånet. Når der kom kort fra ham smilede hun først, men bagefter skældte hun ud over at man i Berlin fremstillede den slags rædselspropaganda. Postkort med ruiner af slotte, kirker, og fjendtlige begravelsespladser, som de sølle soldater var nødt til at bruge, fordi de ikke kunne skaffe sig andet. Og dertil kom tyskernes stempelmani. Den florerede bagpå i en sådan grad, at far kun lige fik plads til en lille afmålt hilsen.

Oppe på traktørstedet ved Æ Trinhöff blev folk højrøstede, de sang og dansede når de drak brændevin. Men min far drak det for at blive stille. Det var umuligt at fatte, men jeg kendte ham jo heller ikke. Vidste bare, at mor sagde til Johanne at infanteriregiment 163 bestod, men at de to trediedele af det oprindelige mandskab nu var erstattet med restdivisioner fra andre slagtede regiment. Med gråd i stemmen og rystende hænder viste mor Johanne et kort der symboliserede hvad regiment 163 stod for: Uforfærdede, smukke unge tyske krigere i følge med ørnen, som med lethed jog spinkle kvindeagtige fjender iført dametøj på flugt. Og for rigtig at understrege regiment 163' overlegenhed var der et vers.

*Uns treibt nicht Eroberungslust,
uns beseelt der unbeugsame wille,
den Platz zu bewaren,
auf den Gott uns gestellt.*

Far var grotesk nok blevet udnævnt til Scharfschütze på det sidste, selv om vi vidste at han hele tiden havde skudt op i den blå luft.

Al orlov blev inddraget. Der kom hverken breve eller kort mere. Nu vidste vi kun, at fars afføring var blodfyldt, og at en feltlæge havde undersøgt fars og en snes andre ekskrementer på den bare jord med en almindelig stok. Lægen konstaterede, at den smule blod intet betød, for i så fald skulle resten at den tyske hær på lazaret.

– »Nydeligt«, fnyste mor: – »at kommandere en flok syge soldater til at stille sig i rundkreds, bede dem trække bukserne ned, sætte sig på hug, og levere en klat midt i en af Frankrigs klostergårde!«

Mor jamrede, Johanne græd, og snedkerens vidste hverken ud eller ind. Jeg var godt træt af at høre på deres kvaler, for jeg forstod intet af det der harmede dem så forfærdeligt. Kun at min mor tit græd, fordi hun havde så ondt i armmusklerne, hun kunne ikke falde i søvn, påstod hun. Og så blev hun ved med at gentage, at far skulle komme hjem til os. For vi havde tørvehuset fuldt af brændsel. Kød i saltlageret. Kartofler til hele vinteren. Mælk til os alle tre. Jeg sagde ja til det hele og tænkte på den dumme tørvemose, og alle gåturene derud. Og alle køreturene hjem med de elendige tørv. Mor var fin til at læsse på og af og til at køre med hestevogn.

Den 11. november, klokken 11 om formiddagen, skete det forunderlige alle voksne havde ventet på i måneder. Endelig kom våbenstilstanden! Mor knugede og kyssede mig, hun græd og hun lo og vidste ikke hvilket ben hun skulle stå på. Og så var det pludselig helt bestemt, at far ville komme hjem og blive hos os altid. Vi styrtede ned til Johanne og bagefter over til snedker Hansens. De var allesammen helt ukendelige og fuldstændig sære. Midt i glæden tudbrølede de!

Vi begyndte på en ny levevis. Når vi kom hjem fra morgenmalkningen smed vi, som hidtil, alt tøjet der lugtede grimt, og så vaskede mor os fra top til tå, og vi kom i hjemmetøj, og fik noget at spise. Efter våbenstilstands-dagen begyndte min mor at bruge et krøllejern til sit forhår. Jernet blev varmet over gløderne og efterprøvet på papir, og når varmen passede stak hun det i håret og fik to flotte bølger. Hun gjorde sig vældig umage med at sætte sit lange hår højt og flot op foran spejlet. Så kom vi i overtøj og gik ud på stationen og spurgte om hvornår frontsoldaterne kunne ventes hjem. Mor spurgte på dansk, for tysk blev hun aldrig stiv i. Vi fik også et svar vi kunne forstå, men det var slemt da ingen vidste nogen ting. Mor var umulig at stoppe. Vi travede de to kilometer til stationen hver eneste dag. Ud for at hente den far, jeg ikke havde større interesse for end for den farmor jeg heller ikke kendte, fordi jeg jo ikke huskede ham.

Efter en tid fik vi på banegården oplyst, at kun sårede og syge blev befordret per bane, Men al planmæssighed i toggangen var helt ophørt, fordi broer og spor på lange strækninger var skudt i grus. Det sinkede, gav omkørsler og omlæsninger. Men hvem sagde at far var syg? og såret? Måske! Vi vidsete ingenting. På posthuset fik vi at vide, at også postvæsenet totalt var brudt sammen. Vi skulle ingen livstegn vente, og fik heller ingen. Trods alt det, ville min mor partout til banen for at holde sig orienteret. Jeg troede, og tror stadig, at hun bildte sig ind at han ville stige ud af toget lige når vi var der. Samtidig holdt hun stædigt på, at han havde sin førlighed, og så vidste hun jo udmærket at han ikke blev transporteret, men måtte gå hjem. Jeg mener hendes tanker sloges. Til posten ophørte med at komme, var far i Frankrig. Derfra var der en pæn spadseretur gennem murbrokker, pigtråd, og andre ubehagelige ting. Og så på denne årstid.

Krigsunderstøttelsen ophørte samtidig med våbenstilstanden. Nu var malkepladsen den eneste indkomst, men det gjorde ingenting. Værre var det, da Herman kom hjem med toget. Han var gul og gennemsigtig som silkepapir med snehvidt hår! Så kom Johanne næsten ikke i stalden mere, for Herman skulle plejes.

Og far kom stadig ikke. Vi indstillede baneturene. Endelig fik jeg min udsigt til Østergades trafik igen. Mor skrubbete og gjorde hovedrent, bryggede øl af regnvand og urter og masede på for at give far en så festlig modtagelse som muligt, og for færrest mulige penge.

At han var en helt, som vi rigtig skulle forkæle, herskede der ingen tvivl om. Med tindrende øjne roste hun ham til skyerne, jeg havde byens flotteste og rareste far. Jeg begreb bare ikke hvor han blev af, og vedblev at plage med spørgsmål. For at komme min tvivl om denne fremmede til livs, tog mor gang på gang fotografier frem. På brudebilledet så han striks ud, mor smilede da lidt i sin højhalsede sorte kjole! Fotografiet af min soldaterfar alene var koldt med alle de knapper, ikke en antydning af smil. Det bedste af dem alle var det, jeg var med på. Allerforrest stod jeg på en plydsstol, bagved stod far og mor omgivet af palmer hos fotograf Michelsen. Storslået.

Hen over midten af december gik mor over i vaskehuset og fyldte gruekedlen med vand. Bagefter lagde hun papir og brændsel tilrette, så det bare var at stryge en tændstik når han kom, for nu kunne det ske når som helst. Senere anbragte hun spejl, en god klump sæbe vi havde kogt af en af

Johannes døde grise, en tættekam, og af erfaring, et probat aflusningsmiddel.

Så kom Thomas til fods. Lisbeth fik travlt med at pylre om ham, og få ham til ro, for ustandselig græd han og ville ingen besøg have. Vi blev hjemme. Mor skurede nu alt i vaskehuset og trillede tilsidst det store kar frem, det vi brugte til at bade i. Når jeg sagde noget om hvorfor vores far ikke kom, fór hun op og hyssede på mig. Hun kunne jo ikke sige den nøjagtige dag, det vidste jeg jo godt, men nu varede det bestemt ikke længe. Og så halede hun postkort og billeder frem, som vi bladede i, mens hun fortalte om ham, vi ventede på.

Vi var færdige med morgenstaldgerningen og sad og spiste til gårdsiden, da et par støvlesåler klaprede omkring hushjørnet. Mor styrtede ud og jeg benede efter det bedste jeg havde lært. Den mor jeg elskede overalt, fløj om halsen af den værste bums, og ikke nok med det, hun lod den møgbeskidte soldat, med flænger i tøjjet, langt upejlet skæg og hår, og krøllet fra øverst til nederst, kysse og kramme sig. Jeg hylede i vilden sky over det ækle syn, og rev i hendes skørt for at få hende væk fra sådan en bisse. Hele verden gik i stykker, for første gang svigtede min mor. Jeg følte mig ene og forladt indtil hun endelig løsrev sig og forklarede at det var min far. Men det var bare ikke til at fatte, at den pjalt skulle være ham, vi havde ventet på, for han havde ikke den mindste lighed med den polerede karl på fotografierne. Og så den støvlesål der sad løs, og bare var bundet fast med en stump kokosgarn. Min mor gik ellers ikke med løgn! Tvivlen nagede. Det hjalp på det hele da han forsvandt over i vaskehuset, og mor og jeg gik ind og lavede et festmåltid. Først begyndte røgen at stige op af skorstenen derovre. Så kastede han lidt efter lidt hver en trævl ud i sneen og frosten, så utøjet kunne fryse ihjel. Den elendige uniform kunne vel bruges til arbejdstøj foreløbig, mente mor.

Da dampen stod ud af revner og sprækker, listede mor over med rent tøj, barbersæbe og ragekniv. Han fik også en saks til snurbarten og håret ved ørerne, for lidt forfængelig var han, lo mor. Ja, hun kunne sagtens. Men ham havde jeg ikke megen fidus til, tænkte jeg mens jeg sad ved vinduet og fulgte slagets gang.

Endelig kom han, og han var næsten ikke til at kende. Nu gik det lige an, men de første tilnærmelser fra helten, der havde måttet skjule sig om

dagen, og gå hjemefter om natten, så længe han var på fransk jord, fordi han var forhadet i sin tyske uniform, brød jeg mig bestemt ikke om. Alle folk vi kendte havde ellers sagt, at jeg lignede min far. Jeg håbede de tog fejl, for jeg ville kun være som mor nu.

Der gik dog kun få dage før vi var venner, selvom det sved i hjertet da han tog den seng jeg plejede at sove i, og jeg kom i min egen lille. Men julen 1918 blev uforglemmelig.

Idyllen blev dog snart forplumret. Alle hjemvendte krigere ønskede arbejde. Frem for alt for at få krigsrædslerne på afstand, men familierne manglede også alverdens ting. Statskassen var tom, fordi krigen havde kostet enorme summer. Kommunekasserne var også drænet. Der fandtes ikke midler til bare at sætte det mest nødvendige arbejde igang. I Løgumkloster var tingene ligeså håbløse som i de større byer. Der var kun få arbejdspladser i og omkring byen for en ufaglært som min far. Fagforening fandtes der ikke. Den var min far og en lille håndfuld andre mænd med til at oprette i 1921, men nu skriver vi 1918!

Gamle folk som ikke mere havde værdier at tiltuske sig mad med, blev stuvet ind i fattighuset. Ikke engang føden var de værd.

Far var bitter, rastløs og grundig utilfreds, fordi han manglede noget at rive i. Fra sted til sted gik han med hatten i hånden og tilbød sin arbejdskraft. Men de få industrivirksomheder der var på egnen og i byen klarede sig med mindst mulig fremmedhjælp. Og bondekonerne var jo i de år der var gået, blevet rappe på hænderne.

I timer pløjede far op og ned ad stuegulvet uden at mæle et ord. Uvirkomhed fik ham til at føle sig overflødig. Hans tidligere så gode humør var væk i håbløsheden.

Om natten var han derimod så aktiv at mor dårligt vovede at sove. Krigen red ham som en mare. I søvne klagede og stønnede han, slog med både arme og ben, og han løb rundt i lejligheden og gjorde de mærkeligste ting. Mor fik ham med stort besvær overmandet og i seng. Næste dag anede han som regel ingenting, og jeg havde bare at tie ligesom mor. For når bare han nu fik noget at bestille, så ville alt det gå væk, forklarede hun.

Ikke engang i Lillegade, hos snedker Hansen og Thomas, lavede han op. De høvlede med små og større høvle på værkstedet. Slangekrøllerne hobede sig op under bænkene. Jeg kunne lide duften af træ og var optaget af den mærkelige ovn de smeltede bloklimen i. Limen var forskellig og kogtes i hver sin potte.

Konkurrencen om arbejde på vores egn var håbløs. Det offentlige brugte krigsfanger fra Sommesens skov til alt mellem himmel og jord indtil slutningen af 1919. Da de blev frigivet, kom et hold straffefanger. Farlige, blev der sagt. Sultne og forhutlede så de ud, dem, der nu overtog lejren. Under streng bevogtning rensede de vandløb, gik på skovhugst og meget andet. Men i storbyerne var det vist endnu værre. Mange fabrikker var

indstillet først og fremmest til at levere krigsprodukter, uniformer, seletøj, sanitet og feltkost. Der fandtes ingen midler til at omstille produktionen til den nødlidende civilbefolkning. Fra familien i Bremen hørte vi om sammenstød mellem ordensmagten, hajerne, og de arbejdsløse. Tumulter var daglig kost, og den galoperende inflation, der satte ind samtidig med våbenstilstanden, trak skellene endnu skarpere op.

Far kunne levende forestille sig det ragnarok. Før krigsudbruddet i 1914 gik tugthuskandidater også på skøvhugst i egnen omkring Neumünster. Jo, de var effektive og dygtige de gode tyskere, men nu blev de for stive. Denne gang måtte de indse at de havde tabt. Skrivebordsartisterne kunne ikke slå sig igennem med ordrer til højre og venstre. Paverne burde stige ned og trække i arbejdstøjet. Trække på samme hammel, som det folk, der havde lidt afsavn nok.

Det første arbejde far fik, var han på forhånd led ved. Sammen med en gendarm undersøgte han gårdenes beholdning af korn og besætning, for at forhindre sortbørshandel. Efter kort tid holdt han op, og meldte sig syg for at undgå forviklinger med myndighederne.

Slukøret gik far med på staldarbejde. Fåmælt, også overfor Johanne og Herman, malkede han løs. Dengang var en mand en usling, en sølle pjalt, når han ikke kunne forsørge sin familie. Men far sad i en skruestik, for undvære mors indtægt kunne vi jo slet ikke.

Indtil far fik besindet sig på i det mindste at komme igang med et husbyggeri, var han en plage for sig selv og sine omgivelser. Det var på tide at mine forældre blev enige om, hvad deres opsparede penge skulle sættes i, før inflationen udhulede Markens købekraft helt.

De havde udset sig en meget stor grund i Lillegade, fars barndoms kvarter. Her lå en ny stald med et gammelt hus til. Da far havde snuden fuld af landeri, blev disse bygninger lejet ud. Hele sværten kostede 6000 Mark kontant. Hvad byggematerialernes pris var, husker jeg ikke. Kun at de sidste tagsten, da det viste sig der var for få, kostede 1 Mark stk. Men alt, cement, kalk, tømmer o. s. v. købte far på et brædt, og betalte tømmerhandler Homilius ved leveringen. Det gav en cigar! Jeg gjorde store øjne. Vi var jo pludselig rige, og mine forældre var slet ikke til at kende, sådan pjankede og lo de, da vi var ovre at se på stablerne og alle herlighederne. Far var vild som en skoledreng. Om aftenen røg han cigaren, gik og

kyssede mor. Svingede rundt med mig, og var så fuldstændig pjattet at jeg måbede, for så kåde indfald kendte jeg slet ikke. For før den tid var det hele så krampagtig til den anden side. For far var jeg et fremmed barn, og han og mor havde heller aldrig levet sammen før. Men mor var eftergivende og tolerant. Far slog lettere gnister. Men så stille som hos os gik tingene ikke ret mange steder. Byen var tit rødgløende af de skrækkeligste rygter om slagsmål, drukkenskab og anden elendighed. Selv besindige folk gik til tider fra snøvsen. Matronerne lod sig ingenting sige på af et nervevrag. De forfægtede posten som øverstkommanderende, den havde de bestridt i årevis, og nu da krybben var tom, skulle uslingen ikke stille sig an, han var jo ikke engang i stand til at brødføde sig selv.

Far fik travlt med at grave grund ud. Så lavede han et mindre hul til at læske kalk i. Den tørre kalk og vand blev hældt i hullet. Med en hakkelig-nende tingest på et skaft rørte han frem og tilbage, snart fra den ene og snart fra den anden side. Så pumpede han vand op og spædede i, rørte

videre o. s. v. indtil massen hang sammen og havde den rigtige konsistens. Han tyggede på skræen, spyttede og var vældig tilpas. Navnlig når nogen kom forbi eller når Thomas slog en passiar af. Og han forklarede mig hvorfor han gjorde ditten og datten.

Jeg lavede også huse med veje og åer imellem, men uden vand, for jeg måtte ikke grise mig til: Om ikke jeg syntes mor havde rigeligt at bestille. Vi kunne godt passe lidt på. Så gjorde vi det. Voksne havde mange regler, jeg måtte ikke engang pille næse, det var fy. Den rensede mor skam for slumstykker. Men jeg snød, og satte bussemændene under træskoene. Thomas' Lisbeth sagde til far, at jeg var alt for snusfornuftig og gammelklog, det vidste jeg ikke hvad betød, men med hende hjem, ville jeg ikke. Den opstyltede fine krukke. Far svarede, at hun bare kunne vente til hun selv fik børn!

Nej, Herman sagde, at jeg var en knop, og det lige fra æ røv og op. Jeg måtte ikke sige røv, og heller ikke stakitpisser.

Da far havde støbt fundamentet, kom murerne talstærkt, og far fik nok at gøre med at være håndlanger. De skreg ustandselig på sten og cement, fars armmuskler svulmede, ryggen var pilskæv som en gammel savbuk. Maven fik det bedre. Men våd tålte han ikke at blive, og hundrede og sytten sæt tøj havde han jo ikke. Men han kom til at sove mere roligt.

Når det var mørkt, slæbte han lokumspanden fra Østergade over i Lillegade for at gøde frugttræerne. Avlen tegnede så godt, at vi ville kunne sælge af den. Penge, penge, mine forældre snakkede sjældent om andet, og nu lød det mere og mere faretruende. Det slæbte på. Håndværkerne skulle lønnes hver lørdag. Mor græd. Far skældte ud, og bad hende holde inde med det piberi, for de havde vel været enige om byggeriet. Hun skulle prise sig lykkelig for at han ikke som så mange andre gik til kros og drak hele møllen op. Færdig.

De lagde en ny slagplan. Far skulle tage hvad han kunne få som løs arbejder hos bønderne. Og mor blev så håndlanger! Det var frygteligt som hun asede, men hende brugte murerne ikke mund til. Godt far ikke fik ret meget på gårdene så de kunne afløse hinanden. Mor begyndte at sy. Bedste havde forlangt, at hun i Esbjerg lærte syning og tilskæring. Hun holdt på at en pige med respekt for sin tilkommende mands pengepung skulle kunne sy familiens tøj. Men der var ingen penge i det, folk havde ikke råd til nogen ting.

Igen sadlede mor om. Nu begyndte hun blandt andet at stryge storvask for de madammer, der før havde haft råd til at holde tjenestepiger. Og så fik jeg lært at holde mig på måtten, for ikke at være en hindring i fuld indsats. Far hjalp ydmygt i stalden, han var flov og uheldig over alt hvad mor i forhold hertil præsterede. – »Mænd er overflødige«, sukkede han, når mor og jeg flintrede over stok og sten: Hjem fra stalden, af det tøj der stank, på hovedet i vaskefadet, i rent kluns, et stykke mad, håret sat, eller bare nettet. Og så afsted til et strygebræt i en stue eller et køkken et eller andet sted i byen. Jeg nejede pænt når vi kom og igen når vi gik med penge på lommen. Jeg var artig, hele tiden gjorde jeg som mor sagde. Men der var heldigvis altid et eller andet der optog mig, mens mor klarede vasken til fruens tilfredshed. Og et nyt job kunne begynde.

Mor var aldrig sur, det var jeg da jeg opdagede hvor lumske huskatte egentlig var. Bedst som jeg kælede for dem, strøg dem med hårene, kløede dem bag ørerne og det hele, så kunne de rulle rundt og fægte med gratiøse poter. Forpoter skulle man vogte sig for. Med lynets hast og uden grund trådte en række blanke og meget skarpe, spidse kløer ud ovenfor trædepudderne. Og inden jeg fik set mig om, gjorde missen en rask bevægelse i fodledet og jog kløerne i mig, så der blev røde sviende streger. Sådan var staldmiser ikke. De passede sig selv. Hvad jeg også fik lært.

Stueure var vidt forskellige. Vores var med glas foran og i siderne, ikke noget særligt, men det havde en fin klang. Købmandens lignede, men det var skruk i slagene og rustent i tikket. De solgte bolcher i butikken. I blikåser stod der brystsukker i massevis. Dem fik jeg skam også lov at smage. Et par, mens mor stod og strøg i en fisebelysning. De nænnede ikke at tænde når det var mørkt i vejret. De små strygejern blev varmet op på et glohedt komfur. Ind imellem, når mor vendte et stykke tøj, stillede hun jernet på strygebrædtet, ovenpå en underkop med bunden opad. Når det var hende for mørkt, bad hun fruene tænde en lampe. Deres pærer var der ingen fut i, de lyste rødt, og så blev der skygger på væggen og helt op under loftet. Når mor og linnedet bevægede sig, så jeg kæmper der slet ikke lignede det de blev til af. Det lignede ukendte dyr eller spøgelser. Det så så skægt ud, for skyggerne forandrede sig hele tiden. Mor så dem ikke, jeg sagde nemlig ingenting om det.

Det store strygejern var hult. Mor rystede gløderne fra komfuret rene for aske med ildklemmen. Så tog hun dem op i jernet og lukkede det i med

en mekanisme i den spidse ende. Der var huller hele vejen rundt foroven, der skulle ilt til, ellers gik gløderne ud. Låget sad fast i den brede ende. Med det jern pressede mor tøj med et vådt stykke over.

De voksne sagde at købmanden var en fedtsyl. Jeg syntes han lignede en rigtig kanehest. Han »snøvsede op« istedet for at snyde næsen. Men han »snød« på en anden måde! Folk, altså de voksne, sagde at han sørgede for at veje sine tykke pølsefingre med hver gang, mens han fjumrede febrilsk med lodderne i den anden vægtskål.

Det var uappetitligt med det snøvseri, han smaskede også og snakkede med mad i munden. Vi købte næsten ingenting der, for der var så fyldt med harkende mandfolk i den butik. De sladrede og røg så luften var tyk, og så spyttede og hostede de så man skulle tro lungerne kom med ud i spyttebakken. Men købmanden var glat som en ål, for han stod der jo for at få fyldt pengeskuffen.

Der var lavloftet, som alle andre steder i den biks. Under loftet hang fluefangere, poser med naftalin, flagermuslygter og masser af klipfisk som han skar af efter ønske. Ikke så meget kundens! Han skulle jo se at få solgt noget. Men jeg syntes ikke det var til at stå for, når »Kanehesten« baldrede planeten ind i fiskestykkerne så de slog imod lygterne eller rottefælderne, så klukkede det inden i mig. Hans spegesild nåede sikkert at blive til kryddersild i den svangre luft. Tønderne stod ved den ene ende af disken, og efter som den langnæsedede købmand aldrig kunne finde på at genere en kunde, tillod han at medbragte hunde lettede ben mod trætønderne. Som en kanehest tækkedes han det grå slæng, der altid hang op ad disken eller sad på rebruller, de var kuske som kunne få ham til at danse efter deres pibe for få Pfennig.

Huset voksede. Rejsegildet bestod af en øl fra bryggeriet og smørrebrød, som mor fremtryllede. Det blev sat til livs i middagspausen. For at undgå det tyske flag, nøjedes vi med kransene der kom fra håndværkere, naboer og venner. Hver krans bestod af to bundne granringe, den ene puttet indeni den anden. På tværs. Og så var de pyntet med papirsstrimler i mange forskellige kulører. Selv om det var vindstille, raslede det hele tiden fra strimlerne på toppen af huset.

Kludedukken og mine tøjbolde havde jeg med til rejsegildet, selv om jeg ikke brød mig om nogen af delene. I dukken var der tang. Den var en sæk

uden udtryk. Knapøjnene kunne akkurat ligeså godt have siddet på det flade der skulle forestille nakke. Ingen hår havde den. En rigtig »tante glatnakke«, som for den sags skyld nøjagtig ligeså godt kunne være en »skaldeonkel«. Der var hverken for eller bag på det væsen, men for at være tilpas tog jeg den pligtskyldig med overalt. Også fra kostalden og ind i Johannes folkestue. Der var plads til mange mennesker.

Aldrig var der mere fyldt som dengang, vi var til afstemningsmøde. Alle husets stole var i brug. De voksne sang og holdt taler for hinanden, men jeg var nu mest optaget af bornholmeren. Den gik tungt og roligt. Lidt før den faldt i slag gjorde den en lille pause, og så kom gok-goket, derefter et stønnende dat-da-da, og så lød slagene hurtigt efter hinanden. Det rungede længe efter sølvklokkerne. Der var to sagde Johanne. Uret fik mig til at tænke på rare ting. Som når mor tog mig på skødet, og var rigtig kærlig. Men den stue var i det hele taget tryk og favnende. Flisekakkelovnen gik fra gulv til loft, og varmede også i den fine stue. Kaklerne var grønlige og passede til det fint malede loft. Det mægtige bord havde en tyk plade med fast bæk bag og ved den ene ende, og resten var stole med sivsæder. men uret var nu nummer et. Jeg forsøgte at tælle slagene, og tænkte på mor. Men hun havde jo ikke megen tid til at sidde uvirksom hen med mig på skødet. Far forstod ikke at være som mor. Han var ikke blød men voldsom i sine kærtegn, selv om han gjorde sit bedste. Jeg holdt mig noget tilbage fra at slå armene om hans benede nakke, men passede på at han ikke mærkede min reservation, og gjorde min pligt. Han troede vist jeg kunne lide at blive kastet op i luften og grebet igen, for som han lo. Det morede ham også at dikke mig under hagen. Så viste han sine stærke tænder med skråstumper hist og her. Han ville være rar. Jeg skammede mig over mine slatne arme om hans hals. Det gjorde mig også skamfuld, at jeg krympede mig over at han var kommet tilløbende midt i mors og mit privatliv. Men det gik bedre. Og det ville blive rigtig godt, for mor sagde at hvor der var vilje var der vej. Og viljen havde jeg, når jeg indså det var en fejl at stritte imod. Vi to snakkede om det, for mor kunne jeg ikke narre. Hun forstod også godt, at jeg var bange for fars krigsmanøvrer om natten. Så klemte hun fortroligt min hånd, smilede til mig, og glattede ud med at alt skulle have sin tid, for jeg kunne vel se at far ville os det bedste. Det kunne jeg. Uden ham havde vi ingen hus fået. Jeg respekterede ham, men elskede ham ikke.

Ud af karsken bælg sled mine forældre, snart her og snart der, jeg var med til det hele for passes på skulle jeg jo.

Mosen kunne jeg stadig ikke forlige mig med. Jo, sikkert nok hvis vi havde været alene. Men der var alt hvad der kunne kravle og gå.

Først blev overjorden gravet væk. Til det næste lag brugtes en »flove-spade«. Så skarp som et barberblad skar den de store løse og kluntede flover. Så kom det fede og det bedste lag, som blev skåret ud i plader. Pladerne trilledes ud på en flad bøj og findeltes med en anden speciel skarp spade, kaldet en »flejne«.

Så skulle tørvene heldigvis ligge og tørre og passe sig selv et stykke tid uden vores hjælp. Men før jeg fik set mig om skulle vi afsted igen. Gåturen alene varede mindst en time. Vi lejede tørvemosen hos staten. Tørvene blev vendt flere gange med dages mellemrum, så sol og vind kunne hærde dem og gøre dem drøje som kul. Langt om længe var de tilpas og skulle »ringles«. Det var lidt af et kunststykke, men mine forældre forstod det. Vore tørv blæste nemlig aldrig omkuld selv om der så kom en brandstorm. Men det var der så mange andres der ikke holdt til.

Der blev lavet en rundkreds på cirka to meter i diameter af næsten tørre tørv, med så meget luft hul imellem som en tørvs bredde. Ovenpå mellemrummene byggedes så op, og lidt efter lidt indefter. Akkurat som en pyramide der tilspidsedes. Så kunne sol og blæst gøre gavn fra alle sider.

I mosen var der et værre leben. Et broget folkeliv. Både præsten, degnen og lærerne var der. Ingen af dem var så godt lønnet, at de havde råd til at have ret store armbevægelser. Før inflationen kostede et læs gode sorte tørv 9 Mark. De brune løse flover var at købe til det halve. Men nu havde pokker taget Marken ved vingebenet. Kun sprutten var billig. Drukkenbolte florerede, der var slagsmål, og det ret så blodet flød ud af hovne snuder. Siden krigen tålte far ikke synet af blod, han blev skinnende hvid i ansigtet.

Gamle affældige mennesker gik stiltfærdigt og ordnede deres brændsel. Der var også røgttere, daglejere og fattige koner med børn der endnu ikke kunne passe sig selv. Og endelig var der krigsenker og deres børn. Druk-måsene var forfærdelige. De fik lavet alt for lidt. De bare lå og tyllede i sig. Til sidst snorksov de.

Fra tidligt forår betragtede jeg mødre der gravede, trillede ud, og skiftede ble på de små. Så gav de bryst, delte mellemadder ud og drikke til

de større, og selv spiste de med de samme sorte fingre. Min mor var fin på det. Vi havde en dunk vand og klude til at gøre os rene med. Folk råbte og mundhuggedes. Mødre skreg efter deres børn. De nøjedes ikke med at skænde på de små der stolprede rundt. De fik lussinger og den ene endefuld værre end den anden. Jeg krympede mig som en hund, og blev fuldstændig ør i hovedet af at være i Kongensmose. Ungerne vrælede i et væk. Snot og tårer blev kørt rundt i ansigterne af små sorte næver. Jeg var rasende. Mor sagde, at mødrene var overbebyrdede og bange for at børnene drattede i en tørvegrav og druknede, derfor slog de.

Den hurlumhej, med skrigende børn, overbebyrdede mødre, fulde mænd og folk der skændtes og min lede ved mosen, var ikke et hak bedre end når Thomas og far snakkede om Bartholomæusmarked i deres drengetid. De fortalte om dværge, der dansede og dansede for publikum i timevis. Dværgene skulle smile og se glade ud, og blive ved, om de så var segnefærdige af træthed. Og vanskabte dyr blev vist frem for penge. Får med to haler, enøjede grise, sammenvoksede katte, og det der var endnu værre.

Det meste fra disse augustmarkeder lød dog spændende. Før i tiden kom hele tog fyldte med gøgl og beboelsesvogne til ejerne og deres familie og medhjælpere. Karusellerne kom fra Flensborg, Hamborg og Bremen, og var høje som huse. Orglerne som baghuse.

Byens vognmænd kørte det hele fra banen til markedspladsen, tit med firspand, og det gav gode penge, ikke blot for dem, men for hele byen. Folk og dyr strømmede til fra hele landsdelen. I løbet af få dage var ikke blot pladsen fyldt, men også de tilstødende gader. Og så gik handelen, også i byens butikker, orglerne blev trukket af mænd, karussellerne af heste (bag et forhæng). Og så drønedes musikken i hver sin valsetakt, udråberne kappedes om at overgå hinanden i pral og slagfærdighed for at skaffe fuldt hus bag teltvæggene. Koner læste håndens linier, spæde i kort og i kaffegrums. Lirekassemænd spillede. »Jacob von Amerika« holdt auktion over »antikviteter«. »Jerusalems skomagere« handlede med læderstøvler i enhver pasform. Kraftkarle kunne løfte så mange mennesker som der var plads til på en dør. Man kunne se miniature minedrift. Der kunne købes sprællemænd, slikkepinde, spadserestokke, grimer, blonder, kandis, honninghjerter og røgede smækfede sild for 15 Pfennig.

Og så kom der hvert år en mand som spillede på trompet. Med sig i en

snor havde han en stor brun bjørn med mundkurv på, heldigvis. Når bjørnens ejer truttede »Röslein auf der Heide«, dansede det store dyr til på bagbenene. I alle byens værtshuse gik dansen. Punchene kostede kun 20 Pfennig, og i hele tre dage stod byen på den anden ende.

På Holmen var der plads til at opstalde 100 heste, en almindelig gård som i det daglige ikke brugte sin krobevilling, men ved den lejlighed var der hårdt brug for samtlige stalde.

Jo, når Thomas kom stikkende over på byggepladsen, stod munden ikke stille hverken på ham eller far. Og jeg holdt mig til.

Der blev til det marked munke havde startet flere hundrede år tidligere drukket megen brændevin. Gården »Holmen« havde fra gammel tid tilladelse til ved disse markeder at drive kro. Bølgerne gik højt, tyskerne bestemte farten og tit kom danskerne galt afsted med deres åbenmundethed når sprutten slørede. Parterne gik på hinanden med næb og klør. Vagtmestrene satte adskillige i fuldebrummen oppe i Slotsgade.

Af og til tyssede mor på Thomas og far når de genopfriskede gamle minder. Hun sagde, at små pottes også havde ører og gjorde et kast med hovedet i retning af mig.

Inde i huset skete der en masse. Mor fik sin vilje med det dyre terassogulv, hun så brændende ønskede i køkkenet, Men så måtte vi sløjfe loftstrappen og værelserne ovenpå. Et sted var det strengt nødvendigt at stoppe, sagde far bestemt! Det lød så urovækkende, at jeg frygtede at vi nok alligevel ikke kom til at bo i det fine hus. Far tjente næsten ingenting. Og mine forældre snakkede også sommetider om at flytte væk fra byen og til en by der var fremdrift i. Jeg var ligeglad med det soveværelse far og mor skulle have ovenpå, og med det rum jeg alene skulle ligge i deroppe. Allerhelst ville jeg sove sammen med mor. Men en anden by, en by uden Johanne og bornholmeren, det ville være meget slemt.

En dag kom Kjems, apotekeren, forbi og gav sig i snak med far, som stolt viste ham byggeriet. Til ham fortalte far, at det øverste fik være til tiderne ændrede sig. Vi agtede snarest at flytte ind i det nederste, sparepengene var sluppet op, så vi magtede ikke at gøre det færdigt efter tegningen.

Apotekeren roste mine forældres flid, og fornuften i at sætte inflationspengene fast før de var værdiløse. Men at undvære trappen og selve loftet

var dumt, han tilbød at kautionere. Så kunne værelserne komme til senere, når familien øgedes lo han, og trak far med hen i sparekassen.

Da jublede mor af glæde, ikke så meget over at pengene til en anstændig færdiggørelse var sikret. Men fordi apotekeren mente os det godt. Med lethed kunne gamle snedker Hansen have gjort det samme, men han nøjedes med at vride hænder, og selv sørge for at få anbragt grunkerne i værdifaste ting. Da far kom tilbage var glæden dobbelt, tilbudet var kommet af sig selv og tilmed fra byens betydeligste mand, en mand, som f. eks. snedkeren gerne lå på maven for. Mine forældre ville aldrig have bedt nogen om hjælp. Dertil var de for stolte.

Vort røde hus med tegl, et af de få der blev bygget i Løgumkloster under så vanskelige vilkår, kom til at stå i 37.000 Mark, foruden grund. Men snart efter var det kun en klatskilling!

De sidste dage levede vi i Østergade uden gardiner. Mor havde øget dem, sat flæser til hvor det kunne passe, og købt nyt stof i dyre domme hos Langwadt. »Special-Weisswaren und Wäsche-Geschäft«. Mellem malke-turene syede hun, vaskede og stivede, for i det nye hus i Lillegade skulle der gardiner for alle vinduer, koste hvad det ville.

Endelig oprandt flyttedagen. Mor lånte hest og vogn af Johanne og Herman på Starupgård. Far var kusk, og jeg kørte med på læssene, oppe i møblerne. Herligt, som det kildrede i min mave, når vi skrumlede over brostenene. Når jeg sang eller sagde noget var det som om det slet ikke var mig. Sådan rystede min stemme. Jeg knejsede og var spillet glad, for tænk, jeg skulle også have en lillesøster! Og vi fik det noget så flot i det nye hus.

Da de sidste møbler var sat på plads, kørte far og jeg i Kongens-mose efter det sidste læs tørv, og så var der heldigvis ro for mosen til næste forår. Efter aflæsningen i brændselsrummet kørte vi ned med køretøjet og sagde tak for lån. Så gik vi op og i bad i vaskehuset i Østergade. Jeg bar sæbe og håndklæder over i Lillegade og far trillede med karret. Vi spiste til aften i luksuskøkkenet, og før vi gik i seng gik vi rundt og beundrede alt det nye. Så aftalte mine forældre, at nu skulle der skrives breve til fars familie i Bremen og til mors i Danmark. Det var på tide. I lang tid havde vi hverken haft tid eller råd til at rejse til Danmark.

Jeg mindedes sidste gang, da havde vi fået en hane med hjem. Far skulle fange den og var bleg bare ved tanken om blod. Men mon ikke mor havde

lovet at baldre hovedet af den? En aldeles vild hane var det, den havde hakket Bedstefar, derfor skulle den dø. Far løb rundt efter skabhalsen inde i hønsegården. Hønsene var inde i huset og lemmen lukket. Den spraglede kok løb og fløj, men med ét stod den stille, drejede på hovedet i ryk, lagde glimtvis låg over øjnene, stod på et ben, rejste hovedet højt, og så røg den på far som alligevel ikke fik fat på den. Igen gik den vilde jagt, og igen stod den og pustede sig op, knejsede med hovedet, gik med afmålte skridt og halefjerene i gult, rødt og grønt som et vandfald. Og så tog den til at gale og gogge fuldstændigt vildt, piskede med vingerne og røg rundt med far et langt stykke bagud.

Lidt efter var den stille, men agtpågivende. Den stod på et ben og skrabede med det andet så skidtet fløj bagud. Den troede måske, der var fred og ingen fare. Mor og jeg stod udenfor hønsegården, men far var på spring lige indenfor lågen. På sit ene ben stod den nu og foldede den ene vinge helt ud. Som et skærmbredt dækkede den benet med den sitrende spore. Viften nåede jorden. Jeg glædede mig til steg. Fedt flæsk var hverdagsmad.

Med et sæt løb far efter den, fik den klemt op i trådhegnet, og så baskede den med vingerne så fjer og dun blandede sig med støv. Det kan nok være kokken forsvarede sig. Men far tog den om de grå knudrede ben og holdt vingerne ind til kroppen. Sådan fik mor den. Dens handlefrihed var forbi. Kun hovedet daskede fra side til side, hvad den tykke blodrøde kam understregede. Og fra næbbet kom de mærkeligste strubelyde iblandet en uhyggelig klagen. Den var fortabt. Jeg måtte ikke se mere, men kunne ikke lade være med at lure på afstand. Mor løb ind på græsset mellem nogle frugttræer. Der baldrede hun kokkens hoved mod huggeblokken så den blev bevidstløs og et øjeblik efter skilte hun hovedet fra kroppen med øksen.

Så kastede hun den hovedløse skabning i græsset. Den rejste sig og flaksede rundt på stive ben. Dødedansen varede indtil sener og muskler blev stive. Et ækelt syn, men en human døds måde, sagde far da jeg løb ind til ham for at få besked.

Vi sov alle godt i det nye hus. Sikken en plads vi havde nu, højt til loftet, og masser af luft. Vore ting kom rigtig til deres ret, og alle lyde var tydeligere i Lillegade. Jeg glædede mig til lillesøsteren. Hun skulle i hvert

fald have en flot ny barnevogn med store hjul, og så kunne hun godt få lov at låne en af mine silkesløjfer til håret når vi skulle ud og køre. Hos mig var der ingen smalle steder.

Men hen på formiddagen følte jeg ikke at huset var noget paradys, om så gulvene var aldrig så blanke og terrassen aldrig så spændende og fyldt med urskovens mystik. For mine øjne så alt muligt spændende i køkken-gulvet. Nej, penge, regnestykket og inflationen, ævlede mine forældre om. Det var meget dyrere at bo i eget hus end de havde beregnet. Folk fra Danmark kunne få bundter af tyske Mark for få kroner. Det hele var fuldstændig forrykt. Fra dag til dag forringedes Marken, så nu skulle der pukles på, og med fars arbejde var det småt. Han tog hvad der bød sig, var ikke kræsen, selv om landbrug hang ham ud af halsen. Mor hjalp en sy pige. Penge, penge, dem var jeg træt af før jeg lærte deres uundværlighed at kende. Far brokkede sig igen overfor mor, over at hun skulle vedblive at slide for at vi bare nogenlunde kunne holde skindet på næsen. Det var for galt, at han skulle gå tiggergang om tærskearbejde og lignende efter 6 år for Kejseren og Tyskland. Mor holdt med ham, men kaldte ham alligevel en jammer-kommode. For jeg ved ikke hvilken gang gjorde mor opmærksom på at det jo var en kendsgerning, at hverken arbejde eller penge hang på træerne i Kloster og nærmeste omegn. Det var og ville foreløbig forblive et landbrugsområde. Et sted, hvor en ufaglært kunne kigge i vejviseren efter noget at bestille.

En dag blev der banket på køkkendøren. Far lukkede op og ind trådte en meget fin dame, i et kostume så flot som den i Familiejournalen. På hovedet havde hun en stiv sort hat med fjer, der blafrede og bølgede hele tiden. Hun var i laksnørestøvler, og bar en fin håndtaske og en slank damestok over venstre arm. Da damen gav os hånden fór en kuldegysning gennem mig. Hun lignede grangivelig min farmor! Hende, vi havde i albummet. Da hun hilste, bevægede hun kun læberne. Jeg nejede. Da hun og mine forældre havde snakket om ingenting et stykke tid, serverede mor kaffe med hjemmebagt hvedekage til. Hun nippede som en fugl. Måske var det for daglig en opvartning i vort fine køkken, men vi gav det bedste vi havde. Mig sagde hun ingenting til. Hun troede nok at jeg var døvstum. Det var forøvrigt mest mor der snakkede. Hun foreslog da også en rask rundvisning. Og så kan det nok være, jeg holdt mig til for at finde ud af hvad hun var for en. Den stive strikkepind tålte vist ikke spøg.

Hun og mor beså spisekammer og kælder. Det udhalede kvindemenneske bemærkede at hylderne var rare. Der var bare ikke meget på dem, og borterne skulle jo have været vaskbare. Mor glattede ud med at vi havde haft udgifter til anderledes nødvendige ting end borter. Derfor havde hun klippet disse her af aviser, for sådan nogen var gode nok der hvor hun arbejdede. Jeg var rasende på den fine strigle. Mor havde klippet i metervis med huller og takker. Vore hyldeborter var kunstværker af avispapir. Soveværelset var nu alt for lille!»Ja, måske«, sagde far. Oprindelig var det rum tænkt som sy-, stryge- og legerum til mig, da det lå ved siden af køkkenet. Men for at få det til at passe med finanserne undlod vi værelserne på loftet.

Farmor var den første der ikke roste vores nye fine hus. Opholdsstuen gik vist an, det manglede også bare. Vi havde flotte plydsmøbler, blomsterstativer, sybord og en bogreol, der var også skab til dækketøj. Og en sofa. Over skrivebordet hang stueuret og fyldte stuen med sit tik-tak samt halve og hele timeslag. Det var en bryllupsgave fra familien i Danmark. Hende hejren, min farmor, valsede over vore lyse lakerede gulve, som om det var en selvfølge at folk havde sådan nogle. Den næste stue til gaden var tom, det skuffede hende at der kun stod et strygebrædt, mors symaskine og andre ting vi endnu ikke havde fundet plads til. Mor trøstede hende med at vi kun kunne sidde et sted af gangen. Møbler havde vi ikke råd til at anskaffe flere af med de tider, men for hende var det rart med et roderum, hvor hun ikke behøvede at tage frem og pakke væk i en uendelighed. Hun havde sommetider kun tid til at sy i en halv time af gangen for der var jo også andet at passe. Det fremmede kvindfolk overhørte alle modargumenter, knejsede med nakken og mindede om de mest skabagtige af de fruer, mor strøg for. De fruer der var så dumfine at de ikke engang kunne høre hvis stueuret haltedede.

Farmors hår var sort, tykt og glat. Ikke et eneste hår fik lov at undslippe. Nålene af metal og horn sad hamret ind i nakkeknolden. Hun sagde næsten ingenting af sig selv. Men mor oppede sig for at holde samtalen igang. Selv om hun måtte være dybt skuffet over farmors kritik af alt det vi var så glade for og stolte af. Med ét sagde snerpen, at mit forklæde var noget forvasket. Hun kaldte mig Jensine, så hun vidste altså god besked. Far bed hende af, han mente at et helt og rent forklæde ikke var nogen skam. Ingen spurgte mig om noget. Forgangen med den pæne trappe og

spejlet med konsol var vist fint nok. Der var ingen kommentarer. Hun vendte omkring på en studs og vadede tilbage over terassogulvet i køkkenet. Hun trådte på mine trolde og andre ting jeg så i gulvets mosaik. Dem kunne hun selvfølgelig ikke få øje på. Fra køkkenet gik vi direkte ud i haven. Der manglede et bryggers fastslog hun. Stalden, der hørte med til grunden, var der ingenting ved, for den var lejet ud med undtagelse af et hjørne mor havde til hønsehus. Blommetræerne langs hækken havde båret så megen frugt at vi havde solgt af den til hotellerne. Og vore porrer, gulerødder, rødbeder og kartofler, stod fantastisk godt nu lige før alt var færdig til at høste. Men hun lagde vist ikke mærke til noget af det vi satte så stor pris på. Endelig sagde hun farvel og gik. Og aldrig havde jeg set en mere stiv og kold. Hun lignede ikke min Bedste i Danmark.

Mine forældre fik et vink om at der var brug for kartoffeloptagere på en stor gård nogle kilometer øst for byen. Det var bare om at møde op og få del i 14 dages fortjeneste. Mor vækkede mig, som altid, blidt. Og gav mig tid til at række og strække mig før hun tog mig op. Så tog hun mig på skødet og snakkede mig helt vågen. Hun var varm og blød og duftede rigtig af alt hvad der var trygt. Med varsomme hænder vaskede hun mig og trak mig i tøjet. Vækkeuret tikkede. Far vaskede sig i køkkenet. Og kedlen kogte til kaffe. Vi spiste og begav os til morgenmalkningen. Det var bælgmørkt. Klokkeren var endnu ikke 5. Der var sjældent folk på gaden så tidligt.

I stalden var der nok at se til. Alle dyrene havde jeg hemmelige navne til. Den mest nysgerrige i hele stalden var en gris ved navn Sofus. Den stod altid og kiggede efter mig med forbenene oppe på fodertruget. Køerne skulle jeg passe på. De sprøjtede jo bagud for et godt ord. Men det skulle bare ikke være på mine støvler. For det var unødvendigt med mere end ét par så længe jeg voksede så stærkt.

Vi var ilde stillet, hvis ikke der snart skete et mirakel og far fik mere stadigt arbejde, det sagde mor, når de diskuterede. Hun sagde også at far var tosset med Kloster, selv om der ingen fremtidsudsigter var. Han var som alle de gamle mennesker, de sagde nemlig, at »Kloster var en blomme, som ikke var af at komme!« Men de havde heller aldrig været andre steder. Han bed bare tænderne sammen og tog sin del af de 20 køer der skulle tømmes yvere på.

Efter staldturen skyndte vi os hjem efter madpakkerne og drikke.

Den gang hed en flaske en bottel på sønderjydsk. Det hele pikpak blev læsset i min legevogn som også var stor nok at sove til middag i. En søvn midt på dagen var nødvendig for at holde ud. Så gik vi til gården, hvor der heldigvis var masser af penge at tjene. Det var næsten lyst da vi kom anstigende. Mor bredte nogle medbragte sække ud på jorden nedenfor kartoffelrækkerne. Der skulle jeg holde til. Vognen med proviant og tæpper til at sove i, stod ved siden af, og så naturligvis dukken og tøjbolde-
ne, som Bedste i Danmark havde syet for at glæde mig.

Jeg foretrak at se på snegle. Med hus på ryggen rejste de rundt på jorden, i græsset og på planter. Det var godt gjort af de små nogen med to følehorn der lignede snabler. Jeg fandt også pæne sten, dem af flint var blanke og skarpe i kanterne, de var blå og grå. Når jeg lagde røde og brune imellem blev der flotte figurer som malerier.

Tissemyrer brød jeg mig ikke om at få på, det sved og kløede væmmeligt, der var ikke mange om efteråret, men dem der var, havde travlt. De slæbte nåle og pinde som var meget større end dem selv.

De småpinde jeg fandt var forskellige allesammen, nogen var lige og havde bare en enkelt knast eller sidegren, andre bøjede både den ene og den anden vej, og kunne være besat med vorter. Min fantasi kunne få pinde til at ligne hvad det skulle være. Bare jeg ønskede noget af dem, så lykkedes det fint.

Jeg var eneste barn, det var jeg vant til, jeg længtes ikke efter at komme i kast med børn som dem i tørvemosen, og heller ikke andre, for hvad skulle vi hitte på? Nej, jeg glædede mig til den lillesøster. Jeg troede ikke på at storken bragte børnene, min mor var mægtig tyk om maven. Ligesom dyrene. Længe sad jeg og så på hvordan far og mor kravlede bort fra mig på knæene. De havde hver sin række, men fulgtes pænt. Her var ikke noget med at sidde på et treben som når de malkede. Deres hænder rodede i jorden og de ruskede ukrudtet løst med utålmodige og hurtige bevægelser. Tidslerne måtte stikke fælt. Ikke mærkeligt, de blev sluppet i en fart. Kartofflerne kom op mellem hule hænder der var sorte af klam jord. Med omtrent strakte arme blev de sluppet ned i kurven. Det så ligeså mekanisk ud som når toget bare kørte. Eller doktorbilen.

Kurvene blev tungere for hver gang de blev flyttet lidt fremefter. De runde rygge blev endnu mere puklede under snuptaget. Mor tog sig til lænden engang imellem. Når pilekurvene var fyldte, gik folkene ned i den

modsatte ende og tømte dem af i en række opstillede vogne. På en tavle skrev far sit navn og derefter en kridtstreg for hver kurvfuld han og mor leverede. Det var en meget stor mark med 16-17 andre kartoffelarbejdere. En overgang var hele flokken forsamlet omkring vognene. De holdt en værre palaver, men om hvad kunne jeg ikke høre med den afstand. Efter den generalforsamling gik de stille hver til sit og kilede på for at få noget ud af det. Men de var alvorlige, ingen fløjtede, og ingen havde kvikke bemærkninger.

Hen på formiddagen kom en ung mand slentrende forbi mig. Far så ham og ilede til. I en bestemt, men høflig tone bad far den unge velklædte knægt hente sin far, for han ville gerne tale med ham. Fyren gik. Og noget efter kom den store brede bondemand flintrende som skudt ud af en kanon. Han var stor i hovedet og benede hen til mine knælende forældre der var for nedadgående. Alle de andre lå og skulede den vej med hovedet nede mellem skuldrene. Jeg var spændt og lidt betænkelig. Hvad ville far med den mand? Far plejede ikke sådan af gøre sig til. I hvert fald ikke overfor fremmede. Men han rejste sig da han fik øje på manden, og gav sig til at pille ved den stive muldskorpe, der havde sat sig på de runde bukseknæ, så de drattede af i små flager. Han lignede en dreng ved siden af den kraftige ældre gårdmand. Men pæn var han nu, også i Kejser Wilhelms bukser, i hvis spænde der stod »Gott mit uns«. Mor passede sit. Jeg spærrede mine øjne og ører op for endelig ikke at gå glip af noget.

– »Nå Jens, og Louise med, I er nok blevet store på det. Hvad dølen er meningen at skikke bud efter mig?« tordnede han løs og blev mere og mere rød i kammen.

– »Stor mand i munden, hva!«, sagde far vredt: – »Så stor, at du måske er inde på at vi ligger her i din tidselmark og morer os. For aldrig har jeg set mere frodigt ukrudt i et kartoffelstykke end her, og det sinker. Er det pengespørgsmålet der holder dig væk? Man kan vel få et svar!«

Mor rejste sig og gik hen og stillede sig ved siden af far. Jeg var bange for hvad der kunne ske. Min far var en gal krabat. Sådan noget med at skændes gjorde min mor aldrig mens vi var alene.

– »Hvad fanden mener du med at overfuse mig? Du skulle prise dig lykkelig over arbejdet«, kom det hidsigt, mens gårdmanden stoppede tommeltotterne ned ved bukselinningen som for at have noget at holde fast i.

– »Havde du virkelig ventet at vi lå her og græd snot af lutter taknemlighed over at du stiller vogne og kurve frem som var det til et hold straffefanger. Du er mig et nummer for simpel. Men hvordan ligger det med betalingen?«

Blodet skød op i mandens fyldige ansigt. Hans øjne lynede.

– »Betalingen er som den plejer. Men du og Louise har forandret jer. I er nok blevet kommunister under krigen. Sådan et par sølle små lus. Et par *opkomlinge*, der sidder og breder sig i nyt hus og tror der kommer stegte duer i gabet når bare I lukker flaben op!«

Nu var jeg på nippet til at græde. Det hele var jo rive galt. De andre 16-17 kartoffeloptagere nærmede sig ligesom truende fra alle sider. Disse tavse, grå mænd mælede ikke et ord. Deres hoveder var bøjet mod jorden og skuldrene hang som bar de på en uendelig tung byrde. De standsede heldigvis i klumper et stykke fra far og bonden. Men far var rasende. Han slog med nakken. Min pæne lille mor så fra den ene til den anden, og igen ned i jorden. Hvad mon hun dog tænkte. Hende, hvis forældre engang havde haft to gårde. Mor så meget alvorlig ud, væk var smilehullerne. Ved at se på hende blev jeg meget ked af det. Far var jo den eneste der skabte sig. Han bragte nok skam over os.

– »Nå, afregningen er som i atten hundrede og hvidkål. Du er en gavmild herre, ud af den herskende klasse. En værdiløs Mark har vi i forvejen. Nej, i mit liv har der været generaler nok. Min kone og jeg vil ikke ydmyges af dig, enten afregner vi efter hver syvende opsamlet kurvfuld, eller vi går!«

– »I forlanger«, råbte han så spyttet stod ham i mundvigende.

– »Blodrød tågesnak. Overfor mig skal du fandenlynemig ikke stille op, og stille krav. Jeg giver mig ikke en tomme. Du kan godt holde kæft, vi afregner for hver niende kurv som vi plejer.«

Det var forfærdeligt som han dog råbte. Bare godt alle de andre ikke også begyndte. Far lod blikket glide rundt mellem kammeraterne, men de sagde ingenting. Jeg syntes de lignede en flok sky hunde der frygtede en dragt prygl.

Ganske roligt tog far mor kærligt om skulderen. Hun smilede til ham, idet de gik ned til mig. Imens parlamenterede bonden lavmælt med resten af opsamlerne. Og før vi fik pakket sammen var de igang med at fylde i kurvene.

– »Det havde jeg ikke ventet«, sagde far dybt skuffet.

– »Af ham eller de andre?«

– »De andre. Først beder de mig føre ordet. Bagefter kryber de udenom!«

– »Jeg er stolt af dig lille far. Det var lige tilpas både til bonden og de andre. De har fået noget at tænke over og tale om«, sagde mor opmuntrende.

– »Og vi opkomlinge er så fine på det, at vi har foræret to halve daglønninger væk«, grinede far helt overstadig, for nu var han kommet i galgenhumør.

– »At han var så ufin troede jeg nu ikke. Nu har han stemplet sig selv i manges påhør«.

Lige efter hans søn nummer to var faldet i krigen for Kejseren og fædrelandet, fortalte mor i et ironisk tonefald, kom han ind i stalden til Johanne og mig, og spurgte om vi kunne anvise ham noget arbejdskraft. Med slet skjult skadefryd i stemmen var Johanne ikke i stand til at hjælpe ham, hun havde mere end nok i sit eget, havde lært at lade det ligge som kunne udsættes. Hun målte ham, og navnlig hans velplejede damehænder, og spurgte så om han selv var for gammel eller hoven til at tage fat! Far lo himmelhøjt, og sagde at Johanne var djærv og oprigtig. Det havde den tyske blærerøv godt af at få at vide af en jævnaldrende kvinde som var ene om at drive en god gård. Jeg undrede mig, men efterhånden blev far i et mægtigt humør.

Mor fortsatte: Da Johanne ikke vidste råd og manden var så tykudet at han ikke forstod Johanne trynede ham, henvendte han sig til mor. Om ikke hun kunne tænke sig lidt mere at bestille, naturligvis for en god skilling. Det kunne mor ikke. Hun havde, som han kunne se, et lille barn, og fyrretyve køer at malke. Det slog til. Han vred silkehænderne og så opgivende ud. – Det var nu en skam, at folk ikke var til at få til at bestille noget og børn var ikke det, de havde været. Han havde et par konfirmander i arbejde, men dem var der ingen fremdrift i. Mor spurgte om hans egne børn ikke bestilte noget? – Nej, det var for lidt. Man måtte jo også opføre sig standsmæssigt. Men han havde nu ellers tænkt sig at melde sig frivilligt til fronten! Ved den replik var mor ved at trille af trebenet af grin. Hun gemte hovedet ind i komaven og svarede lystigt at det skulle han tage og gøre alvor af, for med den højde og bredde han havde, ville han jo ligefrem

være et godt centrum for fjenden. Nem at få øje på.

Som far grinede, han var næsten ved at kvæles i latter. Mor lo med, og jeg bare undrede mig. Efter den salut stoppede far op. Han omfavnede mor og gav hende et kys.

– »Det var fint, du fik fornærmet den stud, for han fattede vel en fin hentydning!«

– »Ja, han vrinskede som en fyrig hingst og stejlede af med en slemme fart«, lo mor.

Som belønning fik hun et trutkys på kinden. Så gav far ondt af sig, mens vi fortsatte mod Løgumkloster.

Ham skiderikken derude på gården var ikke et hår bedre end andre tyskere der havde magt og penge, for de to ting fulgtes nu tit hånd i hånd. Tyske magtmennesker ville dominere og være overmennesker.

Den race havde det med at ville beherske og misbruge de små fattige uden indflydelse. Dem, der ingen albuer havde!

– »Jeg er opflasket med det. Fik det banket ind i skolen. Blev gjort til grin ved sessionen. Først udtog de medaljeprydede kanaljer mig til det lette kavaleri. Men efter et ordkløveri af den anden verden, blev dem med eller uden monokel enige om, at jeg overhovedet ikke egnede mig til at være soldat foreløbig. Jeg var alt for klejn og uudviklet, blev mønstret som et stykke slagtekvæg, vendt og drejet. De herrer gav mig udsættelse i et halvt år. Til at komme til kræfter i, så ville deres rådne værnemagt allernådigst bese mig på Tonhalle i Tønder. Om jeg var anvendelig som tysk soldat. Jeg var rasende, men brændte som sædvanlig inde med raseriet. De havde mig jo i deres hule hånd, der tæller kun kæft, trit og retning. Efter indbydelse mødte jeg til generalmønstring. Igen blev jeg takseret og vurderet. Den gennemgående mening var nu, at »Der Kerl hat sich sehr verbessert«. Resten af rumlen kender du!«

– »Hvorfor fortæller du først det nu?«

– »Fordi jeg er gal i skralden. Men det er den nøgne sandhed. Ikke fordi jeg hører til det danske mindretal. Nej, den slags kender jævne almindelige tyskere også ud og ind. De er bare så pokkers autoritetstro. De makker ret. Det gør en ubetydelig tysker nu engang. Jeg så på kasernen i Neumünster hvordan de kulede en sydtysker ned. Først sked han i bukserne af skræk. Den arme mand havde ikke kurage til at klare militærtjenesten. Staklen var kunstmaler, men han endte i spændetrøje og blev kasseret!«

– »Døren til Danmark er på klem. Selv om vi bor i et tysk hjørne af landsdelen, vil det lykkes ved afstemningen. Vi kommer under Danmark«, lovede mor med et smil.

– »Ja, gid det var sådan. Jeg er træt af at skulle opføre mig som en tandløs gammel kælling. Men preuserrigets bureaukrater gør hvad de formår. De spiller på folks modløshed, dem, der sidder på flæsket og trækker i trådene. For hvem har vel ryggrad til at vedblive at stritte imod til ingen verdens nytte. Får tyskerne ikke et ordentlig skrald for boven ved stemmeafgivelsen, bliver jeg nok også som »Mutter Siebzig!«

Jeg gik mellem mine rebelske forældre og følte trygheden ved deres ru arbejdshænder. De turde sætte sig op mod dem der bestemte. Også når det kostede to halve daglønninger. Far trak min vogn. Den skrumlede bagefter os. Jeg forstod ikke vi gik hjem midt på dagen, uden penge og uden arbejde. Nej, det var ubegribeligt at vi gik fra fjorten dages fortjeneste. Vi, der manglede pengene så hårdt.

Om så mine forældre var aldrig så udasede, lavede de op efter helligaften. Mens mor lavede mad, fløj far i vandfadet hvor han prustende og stønnende gned og gnubbede sig med de bare hænder. Vandet sprøjtede så der blev en hel rundkreds af stænk omkring stativet, og jævnlige måtte han poste mere vand i. Efter maden var det min tur til en overhaling. Hvordan det gik til, forstår jeg ikke. Mor skulle nå det hele, og dog fik hun også sin omgang.

Når hendes hår var sat op og pyntekammen anbragt under knuden var vi parate til at gå til genforeningssammenkomst i et af de større hjem i Kloster, der hvor der var plads til mange, i piserne på gårdene eller hvor der var flere stuer på rad. Ingenting var for godt for den sag. Alle arbejdede på at komme hjem til Danmark ved afstemningen i februar 1920. Nu skulle det have en ende med at tyskernes diktater også var vores. Det skulle være slut med tyskundervisning i skolerne, tyske prædikener ved begravelser, konfirmationer, bryllupper og barnedåb.

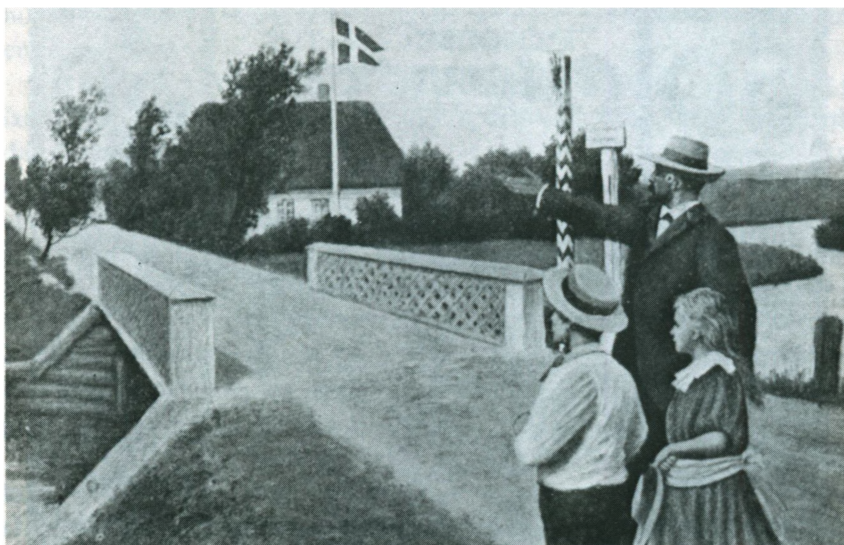
Alle dem der sad omkring bordene var godt trætte af hvad myndighederne fandt på af nye love og forbud. Ældre mennesker sad og græd af bevægelse og spænding. Unge piger i hvidt opførte sketch med Dannebrog i hænderne. Mænd og kvinder skiftedes til at holde taler. Der blev klappet og råbt hurra. Fædrelandssangene gjaldede under bjælkerne. Væggene var

smykket med danske flag, om det så var aldrig så forbudt. Det var festligt, for vi var blandt venner. De vidste hvad jeg hed og at jeg var opkaldt efter far, fordi mor ikke kunne være sikker på at far kom hjem efter krigen.

Jeg blev beværtet med saftvand og kager og nød selskabslivet. Betydningen af sammenkomsten gik først op for mig langt senere. Som regel faldt jeg i søvn og blev båret hjem.

Vi modtog kort fra venner og bekendte. Sigende kort, der viste en mand, en dreng og pige stående på den tyske side grænsen. De spejdede længselsfuldt over mod Danmark og splitflaget. Posten bragte dem smilende, for han, Pein, var dansk. En anden version var fra Bøffelkobbøl. Det viste et forældrepar ved en krigsgrav og havde påskriften: »De vog dem, vi grov dem en grav i vor have. Lagde dem ved siden af den alfar vej«. Mor havde også travlt med at sende kort.

Da afstemningen kom var byen rød og hvid af danske flag. Tyskerne havde givet tilladelse. Folk havde gravet de højtelskede Dannebrog frem, dem, der havde ligget i mølpose siden 1864. Men det forslog ingenting. Kvinderne havde været gemmerne igennem, og så syede de på livet løs.

Om flagene ikke havde den helt rigtige farve gjorde ingenting, og målene kom det sig heller ikke så nøje med, bare der blev bunker af flag. Det var et fælt vejr med rusk og storm. De sammenflickede flag tålte ikke alle vand. Og de blev noget blakkede. Men hvad betød det? Det var resultatet af stemmeafgivelsen det hele drejede sig om!

I lang tid var kappestriden mellem tysk og dansk gået på de høje nagler. Hver by fremstillede sine plebiscit, eller nødpenge. De var gyldige som betalingsmiddel, men også fortrinlige som reklame for både den ene og den anden slags forretning. Først og sidst var de dog valgpropaganda, disse farvestrålende pengesedler, der var fyldte med slagord og vittighedstegninger på begge sprog.

På Løgumklostersedlerne sås blandt andet munke, Klostret og velnærede heste. Ting der kendetegnede byen. Møgeltønder brugte blandt andre motiver guldhornene fra Gallehus. På en sås en guldvægt. Den ene skål var tynget i bund af den vægtige danske løvbog. Til den anden vægtskål hagede en afkræftet og pilgrims forpjusket tysk ørn sig. Påskriften lød. »Ørn, ørn, nu må du fly, dansk vi blir påany!«

Fra begge lejre forsøgtes stemmekøb til den bitre ende. Selvfølgelig hos fattigfolk. Hvorvidt knebene med et tilbyde en pølse, et stykke flæsk, rent halm til sengene, eller godt brugt tøj, lykkedes, er uvist. Jeg forstod ikke den ståhej, og husker ikke hvordan mor fik slæbt sig til afstemningen. Umiddelbart efter fik jeg en lillebror. En grådig fyr som mor havde mælk nok til. Men alt var også, om ikke godt, så dog meget forbedret siden min entre.

Ved de tider rejste professor Paul Verrier fra Sorbonne i Paris rundt i landsdelen. Han besøgte talrige venner og deltog energisk i valgkampen på dansk side. Danmark og Norden stod hans hjerte nær. Især Danmark gav ham pekuniær støtte i 1905, så han kunne fuldføre studierne i nordiske sprog og litteratur ved det filosofiske fakultet. Hans doktordisputats drejede sig hovedsagelig om Henrik Ibsen. Under krigen viste han sin taknemlighed ved at skaffe sig adgang til de fangelejre hvor sønderjyder var i Frankrig. For dem gjorde han utrolig meget, skrev til pårørende, fortalte nyt hjemmefra, og skåned dem for at blive sat til alt for hårdt arbejde. Paul Verrier talte dansk med fangerne. Et fantastisk lyspunkt, en ven der gjorde sin indflydelse gældende.

Det gik slag i slag. Pludselig var vi danske statsborgere. Far hængte sit korporalsbillede op. Nu var det kun et minde om en dyster tid. Ned i skuffen med krigsminder, kom resten af nødpengene. De lå bundtet i selskab

med Kejserens feltbibel. Et tyndt lille hæfte med morgen- og aftenbøn, et trøstens ord til hver dag i ugen, salmer, og opfordring til udholdenhed og offervilje for fædrelandet. Var soldaterne tro indtil døden, da ville Gud give dem livets krone. I skuffen var også soldaterbogen med råd og vejledning i tilfælde af giftgasangreb, jernkorset, granatstumper, dum-dum-kugler og dødsmerket.

Et nyt liv kunne begynde. Vi var taknemlige, men måtte aldrig glemme dem der stemte dansk og alligevel ikke kom hjem til Danmark, sagde far.

Nu skulle der fordragelighed til, også overfor tyskerne. Dem måtte vi endelig ikke kæmme over en kam.

Min løsrivelse blev af mor påduttet mig. Pludselig var jeg stor nok til helt alene at gå til købmand ovre i Østergade. Storslået. Det kribledede og krablede i mig, mens mor klædte mig på og blev ved med sine forklaringer om at nu måtte jeg huske hele tiden at blive ved med at gå i rendestenen lige udenfor vores hus. Så kunne jeg runde begge gadehjørner og helt undgå den dødsensfarlige færdsel. Hun snakkede og snakkede. Jeg vidste alt om trafik i Østergade. Og »Kaffemøllen« kom jo ringende gennem gaden helt uden Schafner nu vi var danske. Endelig fik jeg overladt spånkurv med pung og dosmerseddel i, og hoppede edderspændt afsted. Vores gamle købmand, fru Metto, roste mig. Og hjemme var der ingen ende på så dygtig, hurtig, og pålidelig jeg var. For fremtiden måtte jeg endelig også huske at komme direkte tilbage, ellers blev mor urolig. Længe lystrede jeg pænt. Men rutinen kedede efterhånden, der skulle spænding til, og hvad kunne der ske ved at sidde i rendestenen når vejret var til det? Se det elskede tog, og måske doktor Hamdorff i automobil. Efter sådan et frisk pust gik det tjept med at finde Lillegade. Mor mærkede ikke mine tilbøjeligheder, havde altid travlt, også med min lillebror som forøvrigt var døbt Rasmus i missionshuset. Hans vogn var i kurveflet, havde vendbar kalesche, og porcelæns håndtag. Det var en gammel – en af Johanne's.

Jeg havde sådan en lyst til at prøve at gå på de skinner. Sporene drog som magneter, og Æ Lilleban kunne jo høres længe før. En skøn dag stillede jeg kurven, løb over gaden og steg op. Dengang var spor bredere og med en ret bred rille midt i, til hånddræsinen, så det gik strålende med at holde balancen et godt stykke. For hver gang blev jeg dristigere, helt opslugt af den forbudte leg. Det var svært at løsrive sig. En dag gik jeg forbi

ølbryggeriet, helt ned til missionshusets bagside, og der i missionshusets mødding lå en mælkevid vase forestillende en tysk soldat siddende på en træstub ifærd med at pudse sine støvler. Jeg blev begejstret. Et sådant klenodie mellem aske og rabarberblade, det var for galt. Hurtigt bjergede jeg den i kurven til varerne og styrtede forpustet hjem og viste den stolt til mor. Men sikken et ansigt, så vred og ked af det havde jeg aldrig set hende. Da jeg på grund af dårlig samvittighed tudskrælede, var mor overbevist om at jeg havde neglet soldaten. Rasmus fik lov at passe sig selv, mig tog hun i armen og slæbte mig hen i Østergade, hvor jeg udpegede findestedet. Jeg blev lovet en ordentlig endefuld, dersom jeg igen var ulydig og legede med livet. Jeg havde svigtet hendes tillid, om jeg ikke syntes, hun havde nok om ørerne? Det var for alvor flovt, og helt galt da hun sagde at vasen var min.

Jeg skammede mig over at jeg havde trådt på mor. Og lovede mig selv og hende, af et rent hjerte, at det aldrig skulle ske mere. Soldaten blev stillet til parade på kommoden og mindede mig i lange tider om min første bevidste synd. Mor kunne lide den og fortalte, når nogen spurgte, at jeg havde fundet den. Hun anede ingenting om hvordan bare synet af vasen pinte mig.

Hun sled og slæbte, aldrig beklagede hun sig eller sagde hun var træt. Hendes humør holdt os alle oppe. For far, som kun var i stand til at skrive tysk, sendte hun ansøgninger om arbejde, også udenbys. At mor var stærk, var en selvfølge. Men jeg barn, præget af voksnes kamp for tilværelsen, vidste at mor var utrættelig i sin søgen efter et bedre liv, navnlig for far med sine natlige mareridt og alt for mange dage i ørkesløshed uden indtægt.

Fra Tønder amts Vejvæsens Skærbæk afdeling fik far brev om at han var antaget som arbejdsmand for sommeren. Bunden blev skrabet og sat i en god brugt cykel. Han kørte veltilfreds hjemmefra. Arbejdet blev begyndt kl. 7 præcis og han var sjælden tilbage før 12 timer efter, hvad han aldrig brokkede sig over. Tværtimod. Fast halvårsbeskæftigelse, ugeløn om lørdagen og udsigt til at kunne fortsætte de kommende mange somre. Det gik godt, mor malkede stadig, vi vedblev at vende og dreje pengene, og der kom atter skillinger på sparekassebogen.

Mor æggede og tirrede far, når han ud på aftenen kom træt og udaset hjem. Hun sagde, at han cyklede sig ihjel, det var bedre at flytte fra Kloster, hen hvor arbejdet var. Jo, små potter havde også ører, men far var

bypatriot. Kunne ikke afskrive alt det han kendte som sin egen bukselomme, ville ikke skånes for unødige lange cykleture. Og til at begynde med var heldet med, kun et par måneder måtte han bide i sig at pedalerne blev trampet til nord for Skærbæk. Så flyttede holdet til Kummerlev.

Den sommer ventede Løgumkloster kongebesøg. Søndagen før var både far og mor med til at binde guirlander og samle flag sammen til udsmykning af byen. Selvfølgelig ville vi gerne se Danmarks Kong Christian og Dronning Alexandrine, men man kunne ikke både blæse og have mel i munden.

Far var helt oppe i løjerne da han kom fra vejarbejde. På vejen fra Tønder til Kloster var den kongelige kortege standset op ved Kummerlev, og begge majestæter havde givet hånd til samtlige vøjbisser. Se det var noget helt andet end at stå til parade for Kejser Wilhelm i timevis, og så kom den lille lortedrejer endda slet ikke til Neumünster! Da fars beretning var tilendebragt begyndte vi. I mange eftermiddage havde mor skrubbet, pudset og gjort dommerboligen på Slottet rent efter malere. Den sidste dag ferniserede hun kæmpeboligen til den første danske dommer i 56 år, en flink mand ved navn Stegmann. Og det kan nok være hun kilede på, for på hjemturen før aftenmalkningen skulle vi gerne nå at se de kongelige. Mens hun lå og hældte fernis fra dunken over i en gammel underkop, dyppede kluden og smurte de store flader ind, var Rasmus og jeg på strømpesokker inde i det sidste rum. Men vi havde alle døre åbne og mor lærte mig »Danse, danse dukke min«, vel for at holde mig i ro med min plagen. For jeg var helt syg af spænding, byen var jo pyntet, folk var i deres pæne tøj, og så var det jo ikke til at bære om ikke jeg fik et glimt af kongeparret.

Endelig blev mor færdig, pakkede sammen, gjorde hænder rene i margarine, sæbe og vand. Vi blev nettet alle tre og så hjulede vi af med Rasmus' kurveflettede vogn, hen ad Slotsgade, og da vi kom om hjørnet var der en menneskevrimmel uden lige. Den blev tættere jo mere vi nærmede os apoteket, men mor klemte på, og vi fik et kighul. Mor løftede mig, jeg så en rigtig konge og en rigtig dronning blive beværtet af apoteker Kjems. Hele familien serverede forfriskninger til alle dem de kunne overkomme i sommervarmen. Hurraråbene gjaldede. Kjems førte »Stinne mæ æ bivel« frem til kongen. Den lille sortklædte frøken overrakte kongen en bibel magen til den hun gav min mor under krigen, og som hun havde delt mindst 100 ud af for egen regning i de strenge år. Du alt styrende hvor var kongen

høj og flot i forhold til lille Stinne, da han omfavnede hende og takkede for lyset hun havde spredt i de mørke år. Når Kongen sådan kom til bys, så var vi rigtig danske, det kunne selv jeg tage og føle på.

Vi var ovenpå i forhold til fars familie i Bremen, dernede var der sult, nød, arbejdsløshed, tyverier, sortbørshandel, – »det rene ragnarok«, skrev onkel Hans. Selv byens stolthed, skibsværftet, lå dødt hen. Tyskland var blevet en jammedal siden den tabte krigen. Hverken Hans eller fars fætter Heini havde fået en skramme under krigstjenesten, men arbejde var nærmest ikke til at opdrive. Hjemmet var udbombet. De var blevet fattige. Pengeseddeltrykkerierne gik for fuld drøn. Finansgenierne vidste ikke hvad de skulle stille op med den løbske inflation. I et væk forhøjedes sedlernes pålydende. En enkelt lap lød nu rask væk på flere hundrede milliarder Mark. I virkeligheden var den kun 10 danske kroner værd. Men det skulle blive adskilligt værre. I den allersidste ende var Marken dårligt det papir værd den blev trykt på, Man undlod da også vandmærket, signeringen og ørnen, og nøjedes blot med at farvelægge den ene side. Men der var påtrykt en advarsel: »Den der bliver pågrebet i at lave falske penge bliver straffet med indtil 2 års fængsel«! Simple, flygtige og dog eftertragtede var disse penge. Folk solgte til den bare skjorte for at overleve, andre tjente tykt, men det var om at gøre at få omsat pengene i en ruf for pludselig var de ugyldige. Ikke bedre værd end til at fyre med. I aviserne kunne dem

der havde penge til en avis, læse, at sidste serie sedler fra og med dags dato var værdiløse, men en ny serie sat i omløb.

Da far blev fyret for vinteren var vi så ovenpå med vores beskedne sammensparing, at vi havde råd til 8 dages tur til Bremen, for vekselkursen var så gunstig, at vi i tyske Mark med et slag ville blive mangemillionærer. Herman og Johanne tilbød at malke selv, vi fik pakket en snollet kuffert med den nødvendigeste bagage, i en kæmpekuffert havde vi bundter af tyske Mark, ja, i kilovis. Far slæbte så han var helt skævrygget da vi i Hamborg gik til hotellet for at overnatte. Helt ufatteligt.

Fars og mors første ferie. Vi gik op ad mange trapper til hotellet overfor hovedbanegården, fik anvist et stort værelse med vinduer til gaden. Herfra så jeg ned på drosker, biler, hestevogne, ja endog noget så fantastisk som sporvogne. Og fine folk promenerede. Verdens storhed og dens rigdom dernede på gaden fascinerede mig unge i en sådan grad, at mor måtte tale dunder for at få mig med ned at spise. Vi sad ved et fint dækket bord. Tjernerne bukkede og skrabede for far, hvis bryst struttede af en tyk tegnebog. Og så gjorde opvarterne sig til for mor hvem alt prellede af på. Hun overlod sagen til kassemesteren og drillede ham godmodigt med alt det han krævede ind af lækkerier. Mor nød at se far udfolde sig. Far lo og var så kåd som jeg aldrig endnu havde set ham. Alle var glade, selv Rasmus spruttede og lo, så mor måtte skifte hagesmækken før desserten. Vi spiste og vi drak, men maverne kunne ikke rumme alt det øjnene havde lyst til. Far gav gode drikkepenge. Tjernerne fik noget for deres ståen på pinde, vi havde jo pengekuufferten gemt under dynen oppe på værelset, for alt kunne jo ske i dette land. Men for os spillede det ingen rolle at rejsen til Bremen krævede en overnatning, penge betød ingenting.

Det hele følte som et eventyr. Jeg kunne ikke lade være at tænke på hvor helt anderledes det var når mor og jeg midt i krigens tid rejste fra Kloster til Danmark for at besøge Bedsterne på en tredages tur, fordi hverken Johanne eller mor kunne afse længere tid. Æ Lilleban førte os til Bredebro. Der skiftede vi over til statsbanetog. I Hviding steg vi ud og gik gennem tolden. Gendarmerne så frygtindgydende ud i stramme uniformer, lange blanke støvler og drabelige sabler, der dinglede imod støvleskafterne. Og så disse udtryksløse stenansigter. Jeg var så bange for gendarmer, for hvad de kunne hitte på at gøre med sablerne. Men de gjorde os ingenting. Heller ikke på tilbagevejen, for de kunne jo ikke vide at mor

havde løsnet foret i sit overstykke og syet kanel og peber ind under til os selv og vennerne hjemme i Kloster. Efter toldstedet i Hviding kørte vi på udrejsen videre med det danske tog, og i Esbjerg stod Bedstefar altid med udbredte arme og gav mig en knusetur ved ankomsten.

Jeg var lige ved at falde i søvn, da far og mor stod foran vinduet med udsigt ned til Hamborgs luksusmylder som et par sorte silhuetter, indrammet i et brandgult skær, og hviskede sammen. Jeg gned øjenhulerne, entrede ud af sengen og hen imellem dem for at se. Hotellet overfor, lige ved siden af banegården, stod i lys lue. Et stort areal var afspærret og brandmænd sprøjtede på ilden. Udenfor stod nysgerrige i hobetal. Jeg så Hamborg ved nat, det største bål i mit unge liv, og må trods spændingen alligevel være faldet i søvn. Næste morgen stod de røgsværtede mure tilbage, da vi fortsatte rejsen mod Bremen.

Også denne Hansastad var imponerende med høje huse. Vi blev taget imod både på dansk og tysk, og gik til et stoppested. Da jeg sad i en rigtig sporvogn, kørte, og hørte klimbimmet, sad hjertet oppe i halsen på mig. Det var lykken at sidde der og se hele verden passere forbi.

Ja, det var alt for galt, som far og mor også havde sagt før vi rejste hjemmefra, at vi fattigfolk tillod os at holde ferie, tillod os at veksle sommerens overskud om til bunker af tyske Mark, og så stikke af ud i den vide verden og bruge løs som om vi var noget.

Vi stod af ved Tielenstrasse, gik hen af gaden. Far med kufferterne, tante Mimmi med Rasmus på armen, onkel Hans med mor under armen og fætter Heini med mig ved hånden. De boede i en kælderlejlighed, deres hus ved Weserbroen var under krigen blevet bombet, men enkelte ting havde de fundet i murbrokkerne, blandt andet tante Mimmis zitar, et harpelignende instrument som hun på opfordring gav et par numre på efter maden.

Både mor og vi børn var ukendte for familien i Bremen. Heini og Hans talte begge dansk, så det gik fint, jeg kunne nemt følge med. Hans mente at far var en lykkens pamfilius. Var sluppet godt gennem krigen, havde bygget nyt hus, og fået sig en rar lille familie. Jo, far indrømmede, der var kun grund til taknemmelighed. For havde den granatsplint der gennemskar hans tornyster og oppakning ramt hans hoved, var det blevet kløvet, og han var blevet jordet i en massegrav ved Cambrei i Frankrig, Så fik vi det at vide, og dermed ikke et ord mere om krig. Hverken far, Hans eller Heini ville pine sig selv eller os, jo før krigen gik i glemmebogen, des bedre.

Vi havde ferie og penge som skidt. De skulle bruges og blev det. Først fik tante Mimmi røgede pølser, skinker og kartofler nok til resten af vinteren. Onkel Hans fik brændsel i lange baner. Vi kørte med sporvogn ud til Weseren, så deres kolonihave med hus, det livløse skibsværft der havde været Hans' arbejdsplads fra han kom til byen som ung farende smedsvend fra Kloster. Vi besøgte bykernen, ældgammel, og ubeskadiget af krigen fordi masser af sandsække havde været bygget op omkring kultur-skatte som rådhuset, statuer og pragtbygninger. Når vi gik i butikkerne stod indehaveren og diskede op for os småfolk. Vi havde grunkerne i orden! Mor og Hans lo og undrede sig over far, der gav ordrer, som en levemand, iklædt sit middelmådige bryllupstøj.

Vi var også til frimarked. Jeg var helt væk i en linedanserinde i tyl. Højt oppe over vore hoveder svævede hun elegant på lyserøde pusselanker, på noget så tyndt og skrøbeligt at det lignede edderkoppespind hjemme i stalden. Men det holdt heldigvis. Jeg turde næsten ikke trække vejret.

Til markedet fik krigsinvaliderne lov at komme ud fra deres hospital, et frygteligt syn. de sad og lå op ad husmurene. Ingen af dem var i stand til at gøre noget som helst bare for i det hele taget at hænge sammen. Adskillige manglede både arme og ben. Hos andre var hovedet tilmed også skamferet. Der var stillet et krus foran hver af dem. Deri kunne markedsgæster lægge en skærv, der måske kunne forsøde tilværelsen for dem det var gået så ilde. Mor gik og ofrede lidt af vores overflod. Far og de andre tålte ikke synet af mennesker der lignede henslængte, uformelige pakker.

På hjemvejen lignede vi nogen der var noget, helt ukendelige, i nyt snit fra inderst til yderst. Og som vi allesammen slæbte med kufferter der bulede i den grad, at far og onkel Hans havde ligget på gulvet og brugt knæ

og hænder for i det hele taget at få dem lukket og låset. Både de og vi havde grinset af deres anstrengelser for de var så pjattede på rigtig godt sønderjysk, som Hans stadig var en mester i.

Bagagen bugnede af bomuld og uld til arbejdstøj, fint fløjls og uldstykker til pæne kjoler, som mor glædede sig til at sy. Hvornår, snakkede hun ingen ting om. Da vidste hun ikke at det blev et helt andet sted end i Kloster. Men vi havde også i metervis af silkestof, købt for en slik, det bedste af det bedste. Der var fodtøj i lange baner, til far og til mor, til fint brug og til arbejde. Også Rasmus og jeg fik, og endda flere par til at vokse i.

Mor fik en paraply til at skåne en meget fornem silkefrakke med, når engang hun fik tid at lufte den. Og en hat med fjer efter fars hoved, endelig bekom hun sig et par håndtasker, noget der aldrig før havde været råd til. Far blev ved, han kunne ikke få dynget nok på mor, elskede at se hende pæn, smilende og udhvilet.

På banen hæfledede han alle kufferterne ind i toget, lettede på sin nye filthat som for at øve sig, satte den på igen og så smækforvirret ud, indtil han endelig for alvor rev den af og tog afsked med bremerne. Da vi havde vinket af og havde fået sat os sagde mor til far, at baronen i ham nok allerede var begyndt at træne med hatten til opholdet i Hamborg. Selvfølgelig, lo han støjende, som da vi gik hjem uden at få del i 14 dages kartoffelarbejde.

– »Nå, du så det!« fortsatte han oprømt: – »Ja, dig kan man ikke slå en skid i fred for. Men du kan tro der skal blive løjer i Hamborg. Pengene skal afsættes!«

– »Javel hr. baron, men ikke noget med latrinsprog på tysk«.

– »Det er du ikke i stand til at kontrollere, lille snut«. Mors kælenavn når han rigtig var i sit es. Og sådan blev de ved at duellere længe, som et par nyforlovede.

Det kan nok være at der blev disket op på hotellet. Fasan garneret med fjer og hele balladen. Mine forældre bællede rødvin i sig. Rasmus kosaft og jeg drak limonade af et fint glas. Tjenerne sprang som kakkerlakker, det var pragtfuldt i de 8 dage vi var millionærer!

Men det var også rart at vende hjem til køerne og Johanne. Far gravede huller til træplantning på Damhus hede når det ikke frøs. Han gik for at skåne cyklen. For hvert hul fik han tre og en halv øre. De var 75 cm lange,

50 brede og 35 cm dybe. Ved juletid fik han arbejde ved Æ Lilleban, den skulle forlænges fra Alslev til Aabenraa.

Rasmus havde krøller over hele hovedet, en køn dreng med meget blå og sjældent smukke øjne syntes vi og dem vi kom i berøring med. Men han var sen til at slå sig løs og gå alene. Han kunne godt, bare med en enkelt finger til hjælp.

En skønne dag viste mor glad gutten frem til en fremmed kone der gerne ville se ham. Og naturligvis lod mor falde et par ord om knægtens kønne øjne. Fru Messings ansigt blev meget alvorligt, og langt om længe fik hun sagt, at hun betvivlede stærkt om Rasmus kunne se med de dejlige blå øjne. De to kvinder prøvede omgående om han fulgte flammen af en brændende tændstik. Da det ikke var tilfældet, gik mor meget forurologet til doktor Hamdorff med Rasmus. Han kunne , eller ville, hverken sige fra eller til. Men henviste til en øjnlæge.

Det var frygteligt, denne uvished. Mor fik Johanne og Herman til at tage køerne. Og næste dag rejste mor og vi børn med Æ Lilleban til Bredebro, skiftede til statsbane, kørte forbi det tidligere toldsted i Hviding og så at de store bygninger var under ombygning. Der skulle være sindssygehospital. Den danske stat ofrede store penge på landsdelen der var kommet tilbage og satte gang i beskæftigelsen. Fra Esbjerg gik vi til Jerne, et godt stykke vej, og overraskede Bedsterne. Der blev vi til næste morgen, så trillede vi igen til Esbjerg til øjnlæge Kiilerrick. Han forklarede, at min lillebror var født med for små pupiller og grå stær, han var blind! Han skulle til Rigshospitalet hvis mine forældre ville bekoste en undersøgelse og en eventuel operation der, et operativt indgreb var forsøget værd. Uden at betænke sig sagde mor ja, og bad øjnlægen sætte sig i forbindelse med Rigshospitalet, selv om sygekassen ingenting gav til medfødte sygdomme af nogen art.

Da der senere kom bud fra København rejste mor og Rasmus. Han blev opereret af doktor Blegvad, som på forhånd ingenting lovede, for aldrig havde han haft så vanskeligt et tilfælde. Jeg holdt til hos Johanne og hos far når han var hjemme. Mor boede på et billigt kvindehjem i hovedstaden for at gøre den dyre omgang så billig som overhovedet muligt. Den strakte sig over flere uger, men dengang var det et privatanliggende om folk ville have

børn. Var der noget i vejen, var det op til forældrene om der skulle gøres noget ved det, og om der fandtes udveje for at betale.

Der gik lange tider i uvished og utålmodig venten, men en skønne dag kom fyren valsende ud fra soveværelset, og sagde: »Jeg har mors bremerhat og laksko på!« – Vi lo. Far og mor med glædestårer, for det var fuldstændig rigtigt, Rasmus kunne skimte. Om få år skulle det gode øje igen opereres, og så ville synet med lidt held blive endnu bedre. Vi var optimister nu.

Efter udlandsturen stod linedanserinden i tyl prentet i hovedet på mig bette tøs, og så kom jernbanesporene igen op i mig. Men så klodset som sidst ville jeg ikke bære mig ad. Mor skulle aldrig opdage det. Det gik storartet en tid, men en dag var jeg så uheldig at min ene fod på en eller anden måde kom ned i revnen og sad uhjælpelig fast. Uheldet var dobbelt, det skete i svinget ved Starup, hvor sporene drejede fra Østergade og ud i det åbne land. På den stump gade jeg kunne se, var ikke et menneske. Jeg skreg og græd i fortvivlelse og desperation, for det var lige meget hvor tosset jeg vrakkede, hev og sled for at få den bestøvlede fod op, så var det umuligt. Da jeg tydeligt hørte toget komme i det fjerne fra Alslev kanten, blev jeg fuldstændig panikslagen, skreg efter hjælp og hylede af skræk, kaldte på min søde lille mor og angrede bittert min ulydighed. Men jeg fik kun som fortjent, skulle altså dø under lokomotivet, jeg var bare så ked af at dø allerede nu. Men der var ingen vej udenom. Ingen kørte eller gik forbi ovre på gaden til Starup. Ingen hørte min gråd. I yderste nød bad jeg til Vorherre, som mor havde lært mig, men det var allerede for sent. Lokomotivet kom nærmere. Det store uhyre hvæsende og ville trumle mig flad. Det lugtede infamt af røg og olie. Alt håb var ude, om et øjeblik var jeg færdig som Hermans soldater på kærren i Flandern ved nattetide.

Men så skete der et under. Bremserne skreg så højt at det ikke var til at udholde, min krampegråd tog til, jeg rystede da lokomotivføreren klatrede ned og kom hen til mig. Uden at sige noget satte han sig på hug og gav sig til at snøre min støvle op. Hele min klejnlemmede ulykkelige person støttede sig til hans brede klippefaste ryg. – »Hvad hedder du, min lille pige?« spurgte den rare mand. – »Jensine«, fik jeg hakkende fremstammet og stak igen i at stortude. Kunne slet ikke lade være. – »Træk så foden til dig«, bad han, og sikken en befrielse. Han gav mig støvlen på, snørede og bandt. Før han igen tog trinene op i maskinen, sagde han: – »Kan du så gå hjem Jensine, og for fremtiden holde dig borte fra sporene!«

Ophovnet og med et ømt ben gik jeg forbi en sammenstimlet masse mennesker, hjem til mor, hvor jeg stødvis udøste hele mit hjertes kval og synderegister i hendes skød. Nu var jeg parat til den endefuld, jeg i sin tid blev lovet. Men sådan gik det ikke. Hun løftede mig op på køkkenbordet, vaskede mit ansigt og mine sorte næver. Gav mig noget at drikke og satte sig med mig på skødet. Der vuggede hun mig blidt og søvndyssende, og strøg mig varsomt over håret indtil gråden stilnede af og jeg faldt i søvn.

Derefter tog vinteren til. Far kunne hverken grave huller på Damhus hede, eller arbejde ved baneudvidelsen. Igen var mors malkeplads vores eneste indkomst en tid. Mor kilede på far, det eneste rigtige var at flytte til Vestkysten og Skærbæk, der var langt større muligheder for ham. Men han vred sig bare, og var efter en tids arbejdsløshed med natlige mareridt, heldig at komme ind ved kirkerestaureringen. Oppe under hvælvingerne stod han 10 timer hver dag og bankede puds og kalk af. Det var godt betalt: 98 øre i timen. Han lignede en snemand når han kom hjem. Den hvidkalkede klosterkirke var lukket fra før krigsudbruddet, man havde påbegyndt fjernelse af puds og kalk både ud- og indvendig, derfor foregik kirkelige handlinger i missionshuset eller i hjemmene. Den danske stat fuldførte arbejdet. Efter adskillige år fremstod bygningen som den oprindelig var bygget, med røde munkesten.

De malkede sammen før far »gik i kirke« og igen til fyraften kom far og hjælp mor færdig. Indimellem strøg mor for fruene til 50 øre i timen. Rasmus og jeg var med og opførte os pænt sagde mor, vi fik megen tid til at gå ved på skift med pegefingern at lave trommebevægelser i den andens hånd på en melodi vi begge kendte. Legen var lydløs med undtagelse af at gætte eller give fortabt.

Det brændte på, for Rasmus' øjenfejl havde tæret slemt på økonomien, og nu vidste mine forældre igen ikke hvordan de skulle klare skærene.

En dag kom vi imidlertid hjem og fandt far rystende af kulde og febersyg i sengen. Mor styrtede afsted efter dr. Hamdorff, som ret hurtigt sagde at det var den »spanske«, far havde, den var meget smitsom. Den halve by lå allerede til sengs, med Æ Grippe! Da doktoren var ude af klappen gik mor til Starupgård og råbte ind til Johanne at nu ville hun gerne være fri for malkepladsen, helt fri, men der var også nok andre der gerne ville, hun kunne ikke klare bare en eneste gang mere. Far var meget syg af Æ Grippe, og da han havde klaret krigen med livet i behold, så skulle han passes

efter alle kunstens regler nu, for hun var nok klar over at folk nemt døde af den epidemi.

Da far fik det lidt bedre blev mor meget syg og måtte lægge sig. Så fik Rasmus og jeg også sygdommen. En overgang lå vi alle fire. Thomas og Johanne skiftedes til at spørge til os udenfor sovekammervinduet. En dag blev Rasmus dårligere, mere kortåndet, mens vi andre var oppe ind imellem. Da bad mor Thomas hente Hamdorff. Det viste sig at Rasmus nu også havde fået slim på lungerne. Han var meget, meget syg, læge og sygeplejerske kom og gik. Og det var liv eller død før pencilinen kom til. Drengen blev morgen og aften sat i en balje varmt vand, så varmt som det var forsvarligt, og lige til halsen. Bagefter holdt mor ham, mens sygeplejersken hældte den ene potfuld iskoldt vand ned over hans lille ryg efter den anden, for at få slimen til at løsne sig fra lungerne. Min medtagne mor kunne hente vand, brændsel, koge vandet og varte os op. Far gjorde ikke andet end jamre. Men hans krig havde vel også været betydelig mere opslidende end mors, eller også var hun den stærkeste. Hun drillede i hvert fald far med hans jammerslåethed, syldren og pyldren over alt det der overgik os. Rasmus klarede sig og efter niende døgn, krisedøgnet, vendte

billedet og snart kom han sig. Og far med. Også han var kommet gennem sin krise, havde besluttet sig.

Nu indså han det nødvendige i at rykke rødderne til barndom og ungdom op og flytte til Vestkysten, til Skærbæk, hvor arbejdet ventede ham. Uden malkepladsen var vi prisgivet. Så snart han var kommet lidt til hæfterne rejste han over til Vadehavet og købte et hus i dejlige landlige omgivelser. Et gammelt ganske vist, men udmærket lød det til.

Vores fine nye hus blev solgt med et pennestrøg.

Igen væltede begivenhederne over hinanden. Jeg begyndte så småt at glæde mig til en ny by og et nyt liv.

Så kom den store dag. Vi stod op midt om natten, blev vasket og fik morgenmad, men så gik det også løs med at skille sengene ad og meget mere. Naboer og venner hjalp til med at slæbe bohavet ud af huset og op på ladet af en lastbil. Rasmus og jeg så bare til. Men jeg var spændt, det sugede i maven og indeni sang jeg af forventning. Det var hele tiden »Danse, danse, dukke min, nej, hvor frøknen, hun er fin«. Jeg kunne ikke få den melodi til at holde op. Jeg havde det som den dag mor lærte mig den oppe i dommerboligen, mens hun ferniserede alle de store gulve, da var jeg også spændt på om vi nåede at blive færdige, for jeg ville så gerne se Danmarks konge og dronning. Og nu havde jeg det på samme måde.

Jeg glædede mig helt vanvittig meget til at prøve at køre i bil.

Det tog en forfærdelig tid at pakke indboet sammen på den bil, men det var jo også dyrebare sager som mor havde knoklet for. Så selvfølgelig måtte det endelig ikke gå i stykker eller få skrammer. Tæpper og madrasser blev lagt imellem møblerne, sådan at en ting ikke kom til at nage på en anden. Både far og mor fippede rundt og gav deres besyv med.

Endelig blev bagsmækken boltet til og fars cykel surret fast udenpå med et stykke reb Herman lagde til. Efter et praj fra mor, gik jeg raden rundt og sagde pænt farvel med et lille kniks. Johanne strøg mig kærligt over håret. Jeg fik en klump i halsen, men den fortog sig hurtigt. Hun var nok den eneste jeg ville savne.

Chaufføren drejede rundt med håndsvinget, og så brummede motoren og fik hele læsset til at ryste som espeløv. Han lukkede op og satte sig til rattet. Far krøb ind af den anden dør, og klemte sig op ad chaufføren med vores servantestel på skødet. Det måtte for alt i verden ikke gå til. Så

sprang jeg edderspændt op og klinede mig ind mod far, som gjorde alt for at blive endnu mere flad end han var i forvejen. Far var slank. Mor nok så buttet. Men jeg var alt for lavstammet til at kunne se ud af den bilrude. Den sad alt for højt oppe, lige meget hvor meget jeg så end strakte hals. Det kneb også at høre nogeting for al den motorlarm, Men sjovt var det nu alligevel at sidde i en rigtig bil.

Gennem den åbne dør kunne jeg se ned på gaden. Der stod Johanne og Herman, Thomas og Lisbeth, og så gamle snedker Hansen og ventede på henfarten med gravalvorlige miner. Johanne brød den knugende stemning og vemodet. Med tåreblændede øjne sagde hun unaturligt højt: »Ses vi ikke før, så i hvert fald når der igen bliver et godt marked i Kloster!«

Den snak lokkede smilene frem, omend de var lidt matte.

Fra trinbrættet stak mor prøvende et ben ind, fik også plads til det andet og minsandten, det lykkedes også at få numsen boret ned. Konerne satte nogle potteplanter ind på bundbræddet og så gav Johanne Rasmus til mor. Da han sad godt blev døren knaldet i med et møjn, møjn.

Og så raslede vi af over brolægningen fra munketiden. I Klosters udkant skottede far efter Mølle dammen, Bredeå og Fløjtekulen. Mor så stjålet til Aaved-skov, hvorfra vi havde kørt megen kvas hjem på min legevojn. De græd begge indvendig, jeg mærkede det på tavsheden og hele atmosfæren.

Jeg så kun hustage, trækroner og flagknopper. Nu var de sort-hvide-røde spiralmalede flagstænger væk. Efter 1864 skød de op som paddehatte hos tyskerne. Danskerne savede deres gode danske stænger omkuld for nu havde de ikke brug for noget flag. Efter 1920 vendte billedet igen, tyskers stænger var borte, og på flagstangsområdet regnede man folks nationale sindelag ud, for nu plantede danskerne Dannebrog, som tak for sidst.

